

TARTU ÜLIKOOL
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Uusima aja osakond

Toomas Matthias Kokk
Eesti Vabariigi kuvand Eesti NSV eestikeelsetes ajalooõpikutes
Bakalaureusetöö

Juhendaja: Karin Veski, *PhD*

Tartu 2020

SISUKORD

SISUKORD	2
SISSEJUHATUS	3
TEOREETILISED LÄHTEKOHAD	6
Ideoloogia ja propaganda	6
Vaenlase kuvand	9
Propaganda roll ja olemus Nõukogude Liidus	11
PERIOODIDE ÜLDISELOOMUSTUS	14
Stalinismi periood 1944-1953	14
Sula periood 1953-1965	15
Stagnatsiooni periood 1965-1985	16
Perestroika periood 1985-1991	17
EESTI VABARIIGI KUVAND	19
Vabadussõda	19
Sisepoliitika	27
Välispoliitika	32
Majandus	35
Kultuur	39
KOKKUVÕTE	45
KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS	50
LISAD	56

SISSEJUHATUS

Üheks 20. sajandi kõige tähtsamaks perioodiks võib pidada Teisele maailmasõjale järgnenud külma sõda. Selles aastakümneid väldanud konfliktis võistlesid omavahel Nõukogude Liit ja Ameerika Ühendriigid, seistes kumbki oma ideoloogia ja ülemvõimu kehtestamise eest kogu maailmas. Oma võimu demonstreerimine jäi aga peamiselt sõnade tasandile, milles elutähtsat rolli mängis propaganda, hõlmates kõiki eluvaldkondi nii majanduses, poliitikas kui kultuuris. Propaganda abil levitati valeinfot teise osapoole kohta, ülistades ja õigustades seejuures omaenda režiimi. Seda kõike tehti nii ajakirjanduses, televisioonis, raadios kui ka haridussüsteemis, k.a ajaloo õpetamises koolinoortele. Ehkki ideoloogilist ja propagandistlikku ajalookäsitlust esineb ka demokraatlikes riikides tänapäeval, mängis haridus Nõukogude Liidus tähtsat rolli ühiskonna mobiliseerimisel ja liiduvabariikide, sh Eesti sovetiseerimisel. Seejuures oli vajalik vaenlase kuvandi loomine, mille abil kujundada kollektiivset Nõukogude identiteeti (Veski, Raudsepp 2015:200, 216).

Käesoleva uurimistöö eesmärgiks on analüüsida Eesti Vabariigi (1918-1940) kuvandit aastatel 1952-1988 Eesti NSV-s välja antud eestikeelsetes keskkooli ajalooõpikutes. Muuhulgas uuritakse ja võrreldakse õpikute sisu muutumist erinevatel aastakümnetel vastavalt Nõukogude Liidu sise- ja välispoliitilistele arengutele. Uuritavate valdkondade hulka kuuluvad Vabadussõda, majandus, sise- ja välispoliitika ning kultuur. Nimetatud valdkonnad on valitud eelkõige seetõttu, et taoline käsitlus võimaldab näha Eesti Vabariigi erinevaid aspekte individuaalselt, lihtsustades seega uuritava perioodi analüüsi.

Uurimistöö on jaotatud kolmeks peatükiks. Esimeses peatükis keskendub autor teoreetilistele lähtekohtadele, milles uuritakse lähemalt ideoloogiat, propagandat, vaenlase kuvandit ja ka propaganda rolli ning olemust Nõukogude Liidus. Teise peatükki on autor koondanud uuritavate perioodide üldiseloomustused, andmaks lugejale ülevaate, millised olid nende perioodide üldised nõuded haridussüsteemis ajaloo valdkonnas ning kui suures mahus käesolevas uurimistöös käsitletud õpikutes Eesti Vabariigist räägiti. Kolmandas peatükis on uuritud Eesti Vabariigi kuvandit viies alapeatükis, nimelt Vabadussõda, sise-, välispoliitika,

majandus ja kultuur. Üldiseloostuste periodiseeringu osas oli autorile eeskujuks Anu Raudsepa doktoritöö “Ajaloos õpetamise korraldus Eesti NSV eesti õppekeele üldhariduskoolides 1944-1985” (Raudsepp 2005). Uurimistöös on jäetud käsitlemata Eesti Vabariigi iseseisvuse kaotuse periood ehk Nõukogude okupatsiooni kehtestamine 1939.-1940. aastal, kuna neid sündmusi kajastati õpikutes väga sarnaselt ja ilma suuremate muudatusteta, mistõttu polnud võimalik teha selgemaid järeldusi nende käsitlemise muutumise kohta ajas. Autor on soovinud uurida täpsemalt, kui palju rõhku asetati Eesti Vabariigi kajastamisele, milline see täpsemalt välja nägi ning kuidas kuvand aastakümnetega muutus.

Autorile teadaolevalt pole käesolevat teemat veel uuritud. Küll aga on käsitletud vaenlase kuvandi teemat mitmed ajaloolased kas ülikooli lõputöös, teaduslike artiklite või ka eraldi teostena. David Vseviiov, Aleksander Danilevskij ja Irina Belobrovtseva analüüsisid nõukogude karikatuuri kaudu Eesti kuvandit (Vseviiov 2013). Vaenlase kuvandi loomist NSV Liidu eestikeelses õppekirjanduses on uurinud Karin Veski ja Anu Raudsepp (Hiimaa, Raudsepp 2013; Veski, Raudsepp 2015). Lisaks on tehtud erinevaid bakalaureuse- ja magistratöid kuvandist, näiteks Teele Tulviste uuris Ameerika Ühendriikide kuvandit nõukogude perioodi eestikeelsetes ajalooõpikutes (Tulviste 2011), Evelin Varris soovastu ENSV-s ilmunud geograafiaõpikute kaudu (Varris 2015). Ühtlasi keskendus Kelly Viks oma bakalaureusetöös välis- ja sisevaenlase kuvandile ajakirja Pikker karikatuurides (Viks 2017). Nõukogude propagandasüsteemist ajakirjanduses on kirjutanud näiteks Marek Miil (Miil 2014) ning Anu Raudsepp uuris oma doktoritöös ajaloo õpetamise korraldust Eesti NSV eesti õppekeele üldhariduskoolides aastatel 1944-1985 (Raudsepp 2005).

Tähtsamateks alusmaterjalideks uurimistöös teoreetiliste lähtekohtade juures on kasutatud erinevaid autoreid. Ideoloogia ja propaganda uurimisel on lähtutud muuhulgas Linnar Priimägi (Priimägi 2015), Teun van Dijki (van Dijk 2005), Ago Uudelepa (Uudelepp 2005), Jacques Elluli (Ellul 1973; 2011), Walter Lippmanni (Lippmann 1998), Philip Tayloriga (Taylor 2011) jt käsitlestest. Allikmaterjalidena on kasutatud autorile teadaolevalt kõiki gümnaasiumi ajalooõpikuid, mis Eesti NSV-s vahemikus 1952-1988 ilmusid: “Eesti NSV ajalugu” kõik kolm köidet (Naan 1952; 1957 ja Maamägi 1971) ning Karl Siilivaski, Heino Arumäe, Allan Liimi jt sulest ilmunud teoseid (Siilivask 1959; 1961; 1987; 1988). Olgu mainitud, et 1961. aastal ilmunud õpik “Eesti NSV ajalugu keskkooli IX-XI klassile”

(Siilivask 1961) on 1959. aastal ilmunud samanimelise teose (Siilivask 1959) kordustrukking selles esinevad muudatused olid pigem marginaalsed ja piirdusid enamasti lauseehituse muutmise või mõne üksiku korrektuuriga, mistõttu ei pidanud autor tarvilikuks 1961. aasta kordustrukki uurimistöös kasutada, kuid sellegipoolest töötas autor selle õpiku läbi. Aastatel 1969-1981 ilmus ka veel Marta Lõhmuse ja Karl Siilivaski sulest teose “Eesti NSV ajaloost: lisamaterjali IX-XI klassile NSV Liidu ajaloo kursuse juurde” üheksa trükki. Kuna tegemist on aga lisamaterjalide, mitte otseselt ajalooõpikutega, siis otsustas autor neid uurimistöös mitte kasutada. Nende kordustrukkide erinevused piirdusid sarnaselt 1961. aasta õpikuga vaid lauseehituse muutmise ja väiksemate korrektuuridega. Nimetatud õpikute valik tulenes ennekõike sellest, et just nende abil õpetati gümnaasiumiõpilastele Eesti NSV ajalugu erinevatel aastakümnetel, k.a iseseisva Eesti ajalugu.

Samuti olid tähtsateks uurimisallikateks käsitletaval perioodil ilmunud ajaloo aineprogrammid, tänu millele oli võimalik saada ülevaadet ajaloole pühendatud tundide arvust, õpetatavatest ajalooteemadest ning kasvatuslikest ja ideoloogilistest eesmärkidest, mille ettekirjutuste kaudu tuli õpilastele uuritavatel perioodidel ajalugu õpetada. Nimetatud aineprogrammid leidis autor Eesti Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogust ning ajalooõpikud Tartu Ülikooli ja Linnaraamatukogust. Erinevate perioodide üldiseloostuses on suuresti lähtunud Anu Raudsepa doktoritööst (Raudsepp 2005), aga ka 1980. aastatel ilmunud keskkooli aineprogrammidest, mis Anu Raudsepa uurimistöös polnud kajastatud. Käesoleva uurimistöo meetodiks on kvalitatiivne sisuanalüüs, uurimaks õpikutes Eesti Vabariigi kuvandi muutumist ajas. Samuti on autor kasutanud kvantitatiivset ja allikakriitilist meetodit ning toonud välja lehekülgede arvu, näitamaks, kui palju igas õpikus Eesti Vabariigile keskenduti (vt Lisa 1). Andmaks lugejale paremat ülevaadet, kui palju õpikutes kajastatud ajaloost ka päriselt tõele vastas, on autor omalt poolt lisanud joonealuseid kommentaare olulisemate temade ja sündmuste kohta, mida nõukogude õpikutes kas moonutati, liialdati või mille kohta esitati väärat informatsiooni, toetudes seejuures taasiseseisvunud Eesti ajaloolaste, sh Jaak Valge (Valge 1998; 2006, 2009, 2014), Eero Medijaineni (Medijainen 1991, 1998), Sulev Vahtre (Vahtre 2005, 2010), Lauri Vahtre (Vahtre I ja II 2020) jt autorite uurimistöödele ja Eesti ajalugu puudutavatele õpikutele.

1. TEOREETILISED LÄHTEKOHAD

1.1. Ideoloogia ja propaganda

Mõistmaks paremini käesolevas töös uuritavat teemat, on oluline selgitada eelnevalt mõisteid “ideoloogia” ja “propaganda”, kirjeldades seeläbi ka nende kasutust, omadusi ja ka tähendust Nõukogude Liidus. Linnar Priimägi definitsiooni kohaselt on ideoloogia suletud paradigma, milles positiivselt formuleeritud ideed välistavad automaatselt kõik teised ideed, mis on sellele vastupidised (Priimägi 2011:83). Teun van Dijki sõnul on aga tegemist sotsiaalse esindatuse vundamendiga, mida jagab mingi kindel inimgrupp. Ideoloogilisi uskumusi jagavad kindlate sotsiaalsete gruppide liikmed, mistõttu pole olemas isiklikke või individuaalseid ideoloogiaid (Dijk 2006:729). Andrew Vincenti sõnade kohaselt on ideoloogiad kui kontseptsioonide, väärtuste ja sümbolite kogumid, mis inimloomusele taandudes pakuvad välja, mida on võimalik või võimatu saavutada; inimestevahelise suhtluse kriitilised peegeldused; väärtused, mille poole pürgitakse; “õiged” tehnilised korrektuurid sotsiaalseks, majanduslikuks ja poliitiliseks eluks, mis peaksid vastama inimeste vajadustele ja huvidele (Vincent 2003:18). Ideoloogia puhul on seega tegemist mingisuguse ideede kogumikuga, mida jagab mõni kindel sotsiaalne grupp ja mis annab sellele grupile nii-öelda juhised, kuidas oma elukorraldust läbi viia.

Mõiste “ideoloogia” käis välja valgustusajastu Prantsuse filosoof Antoine Destutt de Tracy 18. sajandi lõpus, pidades sõna all silmas uut distsipliini, mis uuriks ideid. Termin igapäevane kasutus on aga sajanditega kujunenud pigem negatiivseks, tähistades sageli rohkem jäiku ja “eksiteele sattunud” ideid, mis domineerivad “teiste” mõttelaadis, stiilis “meie käes on tõde, neil on aga ideoloogiad” (Dijk 2006:728-729). Terry Eagletoni sõnul on selle tähendus aga jäänud pigem neutraalseks, pöördides vaid pelgalt erinevate poliitiliste vaadete vaheliste erinevuste kirjeldamisega (Eagleton 2007:2). Negatiivsest või neutraalsest konnotatsioonist hoolimata on ideoloogia paljuski see, mis määrab ära erinevate režiimide või valitsuste seisukohad ükskõik milliste teemade suhtes, olgu nendeks ühiskondlikud probleemid, välispoliitika, majandus või sotsiaal-kultuurilised küsimused.

Sõnale “propaganda” on antud erinevate propagandaga tegelevate teadlaste poolt mitmesuguseid selgitusi. Ago Uudelepp sõnastab seda kui inimeste hoiakute ja käitumise mõjutamist konkreetsel moel koos argumentidega, mis põhinevad emotsioonidel ja mille taust on sotsiaal-kultuuriline (Uudelepp 2005:83). Jacques Elluli sõnade kohaselt on tegemist arvamuste või käitumise tahtliku väljendusega inimeste või gruppide poolt, eesmärgiga mõjutada teiste inimeste või gruppide arvamusi või käitumist eeskätt psühholoogilise manipuleerimise teel (Ellul 1973:xi-xii; Ellul 2011:58). Edward Bernays defineerib propagandat kui kestvat ja pidevat katset kujundada või muuta sündmusi, et seeläbi mõjutada avalikkuse suhtumist ideesse, gruppi või ettevõttesse (Bernays 1928:25). Seevastu Walter Lippmanni sõnade kohaselt on tegu katsega muuta pilti, millele reageeritakse, asendades seejuures ühe sotsiaalse mustri teisega (Lippmann 1998:26). Lippmann rõhutab, et ilma teatud kujul tsensuurita pole propaganda rakendamine võimalik, st vaja on luua kindel barjäär avalikkuse ja sündmuse vahel ning ligipääsu päris-keskkonnale tuleb piirata (*Ibid.*, lk 43). Linnar Priimägi definitsiooni järgi on propaganda eesmärgiks mobiliseerida teatud arv inimesi käituma ühel kindlal viisil ja samaaegselt (Priimägi 2011:193). Sarnase selgituse annab ka Philip Taylor, defineerides seda kui ideede edasiandmist, et inimesed mõtleksid ja käituksid soovitud moel (Taylor 2011:22). Autor ise on uurimistööl kirjutamisel lähtunud Walter Lippmanni definitsioonist, sest totalitaarsete riikide, k.a Nõukogude Liidu propagandat iseloomustabki eelkõige tsensuuri kaudu sotsiaalsete gruppide mõjutamine, piirates ligipääsu nn õigele ja vabale teabele.

Propaganda eesmärgiks on eeskätt publiku, mitte vastase võitmine (Priimägi 2015:23, 67) ning panna sõnumi vastuvõtjat arvama, et talle edastatud sõnum kattub tema enda arvamusega (Pratkanis 1992:9). Scot Macdonald väidab, et kõige efektiivsem propaganda kombineerib omavahel meelelahutuse, hariduse ja ka veenvuse. Meelelahutuslik pool kütkestab publikut ning hariduslik pool vähendab taju, et sõnum on propaganda. Erinevalt haridusest, mis annab eelkõige objektiivse vaatenurga, põhineb propaganda just faktide selektiivsel kasutusel. Kui veenmine ebaõnnestub, on tegemist propagandaga; kui see õnnestub, siis haridusega (Macdonald 2013:32; Furrer 2017:29). Philip Taylori sõnul erineb propaganda haridusest, sest haridussüsteemis saab informatsiooni saaja otsustada iseseisvalt vastuvõetava teabe üle (Taylor 2011:22). Propaganda sõnum peab ennekõike mõjuma just emotsionaalselt, sest inimesed on reeglina emotsionaalsed, mitte ratsionaalsed olendid

(Uudelepp 2005:107). Selle eesmärk on halvata mõttetööd ja võimaldada indiviidide käitumist massina, luues seeläbi pildi, mis kehastaks ideed, mida soovitakse hävitada, et inimesed pigem reageeriksid, kui mõtleksid (Keen 1988:25). Propaganda iseeneses ei ole hea ega halb; hinnata tuleb eelkõige propagandiste, kes seda oma eesmärkide saavutamiseks ära kasutavad (Taylor 2011:25). Samal seisukohal oli ka Edward Bernays, kes muuhulgas rõhutas, et isegi kui keegi propagandameetodeid ebaeetiliselt või võltsilt kasutab, ei tohiks neid ära põlata (Uudelepp 2005:29).

Enne Esimest maailmasõda peeti propaganda all silmas eelkõige meetmeid, mille abil ühed usuvahetajad veensid neid, kes seda veel teinud ei olnud. 17. sajandil esile kerkinud terminiga “propaganda” kirjeldati katoliku kiriku kaitsmist protestantliku reformatsiooni eest. Negatiivsem toon tekkis aga Esimese maailmasõja ajal ning kõige halvema varjundi omistas termin Teise maailmasõja ajal pärast Natsi-Saksamaa, Nõukogude Liidu ja teiste totalitaarsete režiimide poolset propaganda ärakasutamist (Taylor 2011:19). Siiski säilitas sõna “propaganda” sotsialistlikes riikides pigem positiivse tähenduse, kus seda rakendati ideede, õpetuse ja ideoloogia propageerimiseks, eesmärgiga võita massid enda poole (Priimägi 2015:9).

Propaganda ei saa üksinda lojaalsust võita. Seda peab toetama kas seadusandluse või siis oponentide vangistamisega. Eelkõige kasutavad teist varianti just need režiimid, kes ei tea, kas nende edastatav sõnum pälviks heakskiitu. Propagandat rakendavad need, kes tahavad võimu säilitada, ja need, kes on selle võimu vastased (Taylor 2011:21). Totalitaarsetele riikidele on sageli omane nii valge kui musta propaganda levitamine. Philip Taylori sõnade kohaselt on musta propaganda näol tegemist materjaliga, mis on pärit varjatud allikast, mistõttu ei tea info vastuvõtja selle päritolu või määrab algallika valesti (*Ibid.*, lk 261). Linnar Priimägi defineerib seda aga kui propagandat, milles “propaganda subjekt ühitab oma propagandasõnumi vastase autorikujundiga” (Priimägi 2011:164). See tähendab ka väärainformatsiooni edastamist rahvale, mille eesmärgiks on luua temast ekslik kujund. Valge propaganda puhul kattub subjekt aga autorikujundiga (*Ibid.*, lk 274), st allika päritolu ja loomust ei proovita varjata. Nõukogude Liidule oli omane nii must kui valge propaganda, sest seal eksisteeris vastav institutsioon propaganda levitamiseks, propaganda- ja

agitatsiooniosakond, kuid seejuures levitati vaenlase kujutamisel ekslikku ja sageli ka väärat teavet.

1.2. Vaenlase kuvand

Linnar Priimägi defineerib kuvandit imagoloogia kontekstis kui “pideva huvitavuse allikat” (Priimägi 2015:124), Joep Leerssen aga kui mainet või kujutust rahvusest, inimestest, riigist või grupist (Leerssen 2007:342). Kenneth Bouldingi sõnul on kuvand tähtis osa kultuurist, milles kuvandid konstrueeritakse ning mille olemus sõltub konkreetse kultuuri elementidest. Eelkõige peab kuvand olema suunatud emotsioonidele, et see kinnistuks inimese teadvusesse (Boulding 1973:12, 16). Tähtsal kohal on seejuures hirm, mille abil on võimalik allutada inimesed kindlamalt valitsuse kontrollile. See sunnib rahvast käituma soovitud viisil paremini kui näiteks tõese informatsiooni esitamine (Merton 1995:270). Kuvand on otseselt seotud ka vaenlase kujutamisega. Priimägi eristab vaenlase kuju loomisel viit faasi: personifikatsioon, naeruvääristus, häbistus, demonisatsioon ja dehumanisatsioon (Priimägi 2015:92). Vaenlane luuakse mitte seetõttu, et inimkond oleks üdini julm, vaid tänu sellele, et suunates oma viha välisele sihtmärgile ja rünnates “võõraid”, tuleb hõim või riik kokku ning võimaldab olla osa lähedasest ja üksteisest hoolivast grupist. Kõige nimel, mida ühiskond peab halvaks, vääraks, tabuks, ebameeldivaks või -humaanseks, luuakse ka vastavad omadussõnad vaenlase kirjeldamiseks. Vaenlast süüdistatakse kõiges, mis on keelatud (Keen 1988:27-28).

Vaenlase kuvandid taanduvad eeskätt inimeste hirmudele, mistõttu nähakse neid kui reaalse maailma tegelikku osa, luues seeläbi ka stereotüüpe. Nõnda tekivadki nn mustvalged kontseptsioonid “meist” ja “neist”, “omadest” ja “võõrastest” ning “heast” ja “halvast” (Gilman 1985:15, 18). Samal seisukohal on ka Ofer Zur, kes lisab, et vaenlase kuvand ei pea olema reaalne, see võib olla ka väljamõeldud, liialdatud ja oluliselt lihtsamaks tehtud kujul (Zur 1991:345-369). Võõrast kujutavad kuvandid kipuvad olema negatiivsed. Kui inimesed, kellele ette antud kuvand suunatud on, võtavad selle sõnumi vastu, kinnistub ka juba olemasolev stereotüüp (Fält 2002:8). Kui ühte stereotüüpi vaenlasest rõhutatakse pidevalt ja piisavalt kaua, annab see lõpuks ka põhjuse tema vihkamiseks, muutes nendevastase sõja oluliselt kergemaks ja kaotades seejuures ära süütunde nende hävitamisel (Zur 1991: 345-369). Noam Chomsky leiab, et näiteks sõjaolukorras, milles ühe riigi rahvas ei soovi

sõtta astuda, tuleb neile lakkamatult sisestada, et vaenlase alistamine on ainus võimalus, kuidas ellu jääda (Chomsky 2006:33). Vaenlase dehumaniseerimise abil on võimalik ilma vahendeid valimata oma vaenlasega võidelda (Raudsepp, Hiiemaa 2013:88). Siinkohal mängib suurt rolli ka meedia kasutus, mis aitab vaenlasest loodud stereotüüpe ja ka taolise võitluse vajadust kinnistada (le Bon 1991:63). Sam Keeni sõnade kohaselt aitab vaenlase olemasolu ennast defineerida, sest seni kuni on olemas vaenlane, saab teda süüdistada “meie” ebaõnnestumistes, haavades, vihas ja ebaõigluses. Kuniks vaenlast saab kujutada rumala ja julmana, ei pea “meie” nägema omaenda režiimi vigu (Keen 1988:108-109, 121). Siinkohal tuleb mängu ka propaganda lõputu kordamise tähtsus - kui propagandasõnumit piisavalt palju korrata, võivad seda ka intellektuaalid hakata uskuma (Zur 1991:14).

Külma sõja ajal oli vaenlase kuvand otseselt seotud Nõukogude haridussüsteemi ülesandega õpetada patriotismi, eristades seejuures Nõukogude patriotismi kui selle kõrgeimat vormi, ja sooviga kaitsta Nõukogude Liitu ja kõiki teisi sotsialistlikke riike (Raudsepp 2017:29-30). Vastavalt sellele, millised riigisisised arengud Nõukogude Liidus aset leidsid, kohandati ka vaenlase kujutamist ja tema kuvandit (Hiiemaa, Raudsepp 2013:90). Pärast Teist maailmasõda kujutati maailma igipõlise võitlusena kommunismi ja antikommunismi vahel (Taylor 2011:296-297). Selles valguses eristub selgelt ka viis, kuidas seda hariduses kajastatakse. Kui demokraatlikes riikides õpetatakse ajalugu pigem avatud mõtteviisi kujundamisega, tunnustades teiste identiteetide olemasolu, siis totalitaarsetes riikides muudetakse inimeste teadvust vastavalt valitseva režiimi soovidele. Selle nimel proovitakse kustutada rahvaste ajaloolist mälu ning luua nende režiimi õigustav ajalooteooria (Raudsepp 2005:7).

Propagandale on omane ka peegelkuvand, mille kohaselt näevad vaenujalal olevad leerid teineteist peegelpildis ning vaenlase kujutamisel on rõhuasetus negatiivsetel omadustel. Omaenda pahed, mida keeldutakse tunnustamast, kantakse teisele poolele üle (Raudsepp, Hiiemaa 2013:92). Siinkohal mängib tähtsat rolli vastandamine - positiivse “meie” ja negatiivse “nende” rõhutamine ning negatiivse “meie” ja positiivse “nende” rõhutamata jätmine. Tiiu Kreegipuu on välja toonud mitmed nõukogude propagandale omased vaenlase kuvandi kujutamise viisid: negatiivne leksika (värvikad ja halvustavad omadussõnad), negatiivne võrdlus (ülimuslik Nõukogude kord vs. “mandunud” lääts), üldistus (kõik

kodanlikud režiimid olid ühtemoodi halvad) ja konkretiseerimine (kõige negatiivse rõhutamine) (Kreegipuu 2007:64-66). Nõukogude propagandas ja ka käesolevas uurimistöös uuritavas teemas saab siin näiteks tuua nõukogude ühiskonna ehk “meie” ülistamise ning “nende” ehk “kodanliku/fašistliku” Eesti Vabariigi, imperialistlike lääneriikide, esseeride, trotskistide jt rühmituste demoniseerimise.

1.3. Propaganda roll ja olemus Nõukogude Liidus

Ideoloogia võib mängida olulist rolli sotsiaalse identiteedi kehtestamisel (van Dijk 2005:91). Totalitaarsetes diktatuurides peab ideoloogia domineerima kõiki eluaspekte. Ettekirjutusi tehakse lisaks erinevate asjade lubamisele ja keelamisele ka kunstis, moraalil ja teaduses (Hagopian 1993:162). Kommunistliku partei eesmärk oli viia nende ideoloogia oma rahvani võimalikult suures ulatuses. Nõukogude võim sai tänu rangele tsensuurile dikteerida, kuidas nende ideoloogiat kajastada. Ideoloogia saab ennast kehtestada vaid propaganda abil, sest ideoloogia ei võrdu tõega (Kreegipuu 2009:155-156; Raudsepp, Hiiemaa 2013:87).

Olemuselt ei erinenud Nõukogude Liidu propaganda suuresti teiste totalitaarsete riikide propagandast. Riigi propagandale oli eeskätt omane ideoloogilise surve kaudu Nõukogude korra ülistamine, vabanedes seejuures teisitimõtlejatest ja kommunistlike ideede väärilti mõistmisest, tagamaks nõnda nõukogude võimu legitimeerimine ja selle võimul püsimine (Kreegipuu 2007:47). 1920. aastal hakkas Nõukogude Venemaal propaganda kontrolli ja juhtimisega ametlikult tegelema ÜK(b)P Keskkomitee juurde loodud agitatsiooni- ja propagandaosakond (Hiiemaa, Raudsepp 2013:87). Propagandast kujunes Venemaa igapäevase elu osa, mille abil räägiti rahvale kapitalismivastasest ideoloogilisest sõjast, seistes seejuures tulevase maailmarevolutsiooni võitluse eest. Kasutati ohtralt plakateid, esitades sümboleid lihtsasti mõistetaval moel, millest said aru ka kirjaoskamatud talupojad (Taylor 2011:232-233).

Pärast 1917. aastal toimunud oktoobrirevolutsiooni muutus Venemaal suhtumine ülejäänud maailma. Kui varasemalt tajus Venemaa end teiste Euroopa riikide pereliikmena, siis pärast oktoobrirevolutsiooni kujutati muud maailma kui riikidena, mille võimuladvik soovis Nõukogude võimu kukutada. Alates 1920. aastate lõpust oli igasugune enam-vähem

neutraalne teave Nõukogude ajakirjandusest kadunud, mille asemele tuli ääretult politiseeritud ja propagandistlik informatsioon. Kõiksugu erinevate propagandakanalite eesmärk oli luua pilt maailmast, milles Nõukogude valitsus on välisvaenlaste poolt ümber piiratud (Vsevirov 2013:39-40). Massimeedia abil oli võimalik viia Nõukogude ideoloogia rahvani, dikteerides, mida ja kuidas midagi öelda (Lauk 1991:19). Kui 1920. aastate lõpuni keskendus nõukogude propaganda ennekõike välistele vaenlastele, s.o imperialistlikud lääneriigid ja kodanlus, siis 1920. aastate lõpust ja 1930. aastate algusest kandus rõhk üle ka sisevaenlastele, taandudes paljuski klassivõitlusele (Raudsepp, Hiiemaa 2013:89-90).

Nõukogude Liidu üheks suureks propagandavahendiks oli ajakirjandus, mille eesmärk oli kajastada külma sõja konflikte ning vahel neid ka iseenesest tekitada. Ajakirjanduse kaudu sai ülistada Nõukogude režiimi üleolekut teistest kapitalistlikest riikidest, rõhutades seejuures võitlust kodanliku ideoloogia vastu (Kreegipuu 2015:163-164). Samuti sai Nõukogude Liit ajakirjanduse kaudu õigustada oma režiimi olemust ning halvata avalikku arvamust reaalse olukorra ja tõese teabe suhtes (Kreegipuu 2007:53-54). Ajakirjandusest võis igapäevaselt leida loosungeid, milles rõhutati partei tähtsust, sotsialistlikku realismi, isamaalisust ja ka nn nõukogude inimese ehk *homo soveticus*'e ülimuslikkust. Siiski tunnistasid ka kaasaegsed nõukogude teoreetikud, et nõukogude inimese puhul oli tegemist pigem ideaalmudeli, mitte käegakatsutava reaalsusega (Misiunas 1997:164; Kreegipuu 2015:165). Taolise inimtüübi loomisega taheti konstrueerida kollektiivset identiteeti ja juurutada rahvastes ühtseid väärtuseid, arusaamu ja hinnanguid, mille lõppeesmärgiks oli vormida homogeenne nõukogude rahvas (Kreegipuu 2007:47; Veski, Raudsepp 2015:203). Nõukogude ajakirjandusele oli iseloomulik eeskätt partei rahulolu, aga ka nõukogude müütide ja kangelaste otsimine, kusjuures rahva suhtumine neile ette antud tekstide, loosungite ja muu teabe sisusse oli pigem sekundaarne (Miil 2014:41; Kreegipuu 2015:190).

Kõikides liiduvabariikides, k.a Eesti NSV-s, kehtis range tsensuur ajakirjanduse üle, mis pidi olema ideoloogiliselt Nõukogude režiimi tulihingeline pooldaja (Kreegipuu 2012:129). Eesti NSV-s allus ajakirjandus EKP Keskkomitee propaganda- ja agitatsiooniosakonnale ning selle muudele vastavatele osakondadele (Kreegipuu 2009:163). Ajakirjandus pidi sisestama nõukogude rahvasse kommunistliku partei poolt ette kirjutatud loosungeid vastavalt režiimi ideoloogiale, mille kohaselt pidid nõukogude inimesed olema näiteks kohusetundlikud,

ausad, sõbralikud, abivalmid, aga ka motiveeritud, distsiplineeritud ja vähenõudlikud ning olema võimelised talitsema oma emotsioone. Säärase “nõukogude inimese” olemust prooviti teha nii propaganda kui ka haridusprogrammide abil (Bauer 1957:134, 138). Samuti mängis Nõukogude Liidu propagandas tähtsat rolli riigi ideoloogiale ja partei ettekirjutustele vastav ajalookäsitlus. Esirinnas oli seejuures kollektiivse mälu loomine, mis toetaks kommunistlikku võimu ja kujutaks nende ühiskonda “ajaloo vääramatute arengu tulemusena”. Ühtlasi pidi nõukogude identiteet asendama varasemaid rahvusidentiteete, lähtudes uuest marksistlikust ajaloomudelitest ja “ainuõigest” ajalookäsitlusest (Kreegipuu 2007:48-49; Raudsepp, Hiimaa 2013:87). Siiski kujunes lisaks ametlikule ajalookäsitlusele välja ka mitteametlik ajalugu, “päris ajaloolise tõe” levimine privaatsfääris, mistõttu ei saavutanud nõukogude kollektiivse ajaloo projekt täielikult edu (Kreegipuu 2012:130).

2. PERIOODIDE ÜLDISELOOMUSTUS

2.1. Stalinismi periood 1944-1953

Pärast Eesti okupeerimist Nõukogude Liidu poolt 1940. aastal algas koheselt nõukogude võimu ülistav propaganda, muutudes agressiivsemaks pärast 1946. aastat, mil hakati likvideerima kommunistlikule ideoloogiale mittesobilikke elemente (Kreegipuu 2007:47). NSV Liidus juhtis alates 1952. aastast hariduspoliitikat ÜK(b)P Keskkomitee, mis lähtus kommunistliku partei reeglistikust ja ettekirjutistest. Aastatel 1944-1966 juhtis Vene NFSV Haridusministeerium üldhariduskoole, mille ettekirjutuste alusel kirjutati õpikuid ja õppeprogramme kõikidele liiduvabariikidele. Lisaks kindlale raamistikule, mille alusel ajalugu koolides õpetati, oli tähtsal kohal ka kontrollmehhanismide rajamine, veendumaks, et ettekirjutusi järgiti (Raudsepp 2005:8). Ajaloo õpetamisel oli kesksel kohal just NSV Liidu ajalugu, keskendudes paljuski venelaste suurele rollile erinevate rahvaste “vabastamisel”, ning tähtsaimaks eesmärgiks oli õpilaste moraali- ja identiteediteadvuse kujundamine. Samuti oli stalinismi perioodil oluline koht Nõukogude patriotismil ja Stalini ülistamisel. Ainult Balti liiduvabariikides õpetati kohalikku ajalugu; mujal NSV Liidus ei tehtud seda kuni 1959. aastani (*Ibid.*, lk 58-60). Stalinismi perioodil rakendati suuresti senist ajaloolist narratiivi, muutes vaid rõhuasetust, hinnanguid ning nii-öelda plusside muutmist miinusteks, esitamata seejuures uut faktilist materjali või teoreetilist lähenemist (Kreegipuu 2007:50; Tarvel 2005:7). 1940. aastate lõpus keelati rahvusliku ajaloo õpetamine Balti riikides ära (Raudsepp 2005:65). Esimene marksistlik õpetus Eesti ajaloost, s.o käesolevas peatükis uuritud teos “Eesti NSV ajalugu (kõige vanemast ajast tänapäevani)”, avaldati 1952. aastal (Raudsepp 2017:30-31). Ehkki seda peeti kooliõpikuna liiga mahukaks, õpetati selle alusel järgnevatel aastatel siiski (Raudsepp 2005:64; Veski, Raudsepp 2015:204).

Stalinismi perioodil välja antud ainus Eesti NSV ajalugu käsitlev teos on kõigist järgmistest köidetest ja väljaannetest, mis tulevatel aastakümnetel ilmusid, kahtlemata kõige reaktioonilisem, värvikam ja vaenulikum Eesti Vabariigi suhtes. Eesti Vabariiki puudutavad teemad on kirjutatud Joosep Saadi, Gustav Naani ja Viktor Maamägi poolt, hõlmates lehekülgi 288-372 (kokku 84 lehekülge), mis kogu teosest moodustab 18,1%. Võrreldes

kõikide järgmiste aastakümnetega välja antud Eesti NSV ajalugu käsitlevate teostega on 1952. aasta väljaanne ilmunud Stalini valitsusajal, mis tähendab, et selles on ohtralt viiteid tema teostele, tsitaatidele ja ka mitmetele episoodidele, milles ta kas kirjeldab kapitalistlike riikide olemust või omab mingisugust suuremat tähtsust Nõukogude Liidu jaoks tähtsatel sündmustel, näiteks Petrogradi kaitse organiseerimine valgete vägede vastu 1919. aastal. Samuti on selles köites kirjeldatud kõige kirevamalt näiteks vangi langenud punaarmeeelaste piinamist, nende “viimaseid sõnu”, erinevaid partei koosolekutel hõigatud loosungeid, deklaratsioone jms. Ühtlasi nimetatakse peatükkide vältel, eriti just Vabadussõja ja 1924. aasta mässukatse kirjeldustes, mitmeid Nõukogude “kangelasi” ja nende saavutusi.

2.2. Sula periood 1953-1965

Eesti NSV üldhariduskoolides muutus rahvusliku ajaloo õpetamine kohustuslikuks alles 1957.-1958. aastast alates, üle NSV Liidu aga 1959.-1960. aastast. Eesti ajaloo õpetamisel lähtuti eelkõige Nõukogude impeeriumi mõjuvõimu kindlustamise ja vallutuspoliitika õigustamisest. Lisaks pidid ajalooõpilased tunnetama identiteediteadvuse kaudu ühtekuuluvust nõukogude rahvaga ja pidama oma kodumaaks just Nõukogude Liitu (Raudsepp 2005:94-96). Samuti hakati alates 1954. aastast asetama suuremat rõhku ateistlikule kasvatustööle ning 1960. aastate algusest nõuti noorsoo kasvatamist kommunistliku moraali ja ideelisuse vaimus. Õpilased ei tohtinud leppida kodanliku ideoloogiaga ning neisse tuli süvendada nõukogude isamaalisust ja proletaarset internatsionalismi (*Ibid.*, lk 67, 75, 88).

Sula perioodil anti välja kolm teost: Gustav Naani “Eesti NSV ajaloo” teine ja parandatud köide 1957. aastast ning Karl Siilivaski õpiku “Eesti NSV ajalugu keskkooli IX-XI klassile” kaks köidet 1959. ja 1961. aastast. Viimane, 1961. aastal ilmunud köide, on 1959. aasta kordustrükk ning erinevused nende kahe vahel on pigem marginaalsed, piirdudes korrektuuridega lauseehituses ja mõne üksiku lause eemaldamise või juurde lisamisega. Kuna viimaste puhul on tegu pigem üldisema ja sündmusi põgusalt kirjeldava teosega ning 1957. aasta köite näol on võimalik teha paremaid võrdlusi ja järeldusi 1952. aasta väljaande suhtes, siis on käesolevas peatükis keskendutud eelkõige 1957. aasta köitele, ent siiski on 1959. aasta köite eripärad või muudatused uurimistöös välja toodud. 1957. aastal ilmunud teose “Eesti

NSV ajalugu” 2. trükk sai suure kriitika osaliseks, eriti just varasema Eesti ajaloo käsitlemises ja Eesti-Vene suhete osas. Isegi Tartu Ülikooli ajaloo osakond ei soovitanud seda väljaannet trükis avaldada, kuid see ilmus sellegipoolest (Raudsepp 2005:70-71).

Gustav Naani 1957. aasta väljaandes keskendutakse Eesti iseseisvusperioodile 138 leheküljel (lk 370-508), moodustades kogu teosest 22,77%; Karl Siilivaski õpiku 1. köites aga vaid 35 leheküljel (lk 157-191), mis kogu raamatust moodustab 14,46%, ning kordustrukis samuti 35 leheküljel (lk 153-188), mis kogu teosest moodustab 14,95%. 1957. aasta köite puhul peab märkima oluliselt suuremat põhjalikkust näiteks lahingute kirjeldamisel ning välja on toodud rohkem Eesti kommuniste, mistõttu on peatükid ka palju pikemad ja põhjalikumad. Lisaks on sõnakasutus läinud märgatavalt leebemaks ning värvikaid epiteete näiteks lääneriikide või vangi langenud punaarmeeleste hukkamiste kirjeldamisel on oluliselt vähem, kuid neid esineb sellegipoolest, eriti just 1957. aasta väljaandes.

2.3. Stagnatsiooni periood 1965-1985

Stagnatsiooni perioodil õpetatud ajalookorraldusele on iseloomulik just ajaloo olümpiaadide korraldamine, soovitusliku “ajaloo raudvara”, s.o aastaarvude ja põhimõistete õpetamine, ning suurema rõhu asetamine ajaloo kaudu õpilaste kasvatamisele. Endiselt jäi olulisele kohale ka ateistlik kasvatustöö (Raudsepp 2005:85-88). Vaadeldava perioodi teisel poolel muutus tähtsaks ka Lenini õpetuste rõhutamine, Suur Isamaasõda ning sõja- ja parteipoliitika tutvustamine keskkooliõpilastele (*Ibid.*, lk 91-92).

Käesoleva perioodi uurimisel on autor kasutanud täies ulatuses 1971. aastal ilmunud “Eesti NSV ajalugu” kolmandat köidet, millest Eesti iseseisvuse perioodi käsitlemisele on pühendatud tervelt 344 lehekülge (lk 94-178; 212-472), moodustades kogu teose mahust 50,29%. Erinevalt varasematest köidetest on välja toodud iseseisvuse erinevate etappide juures ka “kodanlik” ja marksistlik-leninlik historiograafia, milles selgitatakse mõlema olemust, ajaloolist tähtsust ning “objektiivsust” Eesti ajaloo käsitlemisel läbi kommunistliku prisma.

Historiograafias heidetakse “kodanlikele” ajaloolastele ette ajaloo moonutamist, kodusõja idealiseerimist “vabadussõjaks”, Nõukogude- ja venevastasust, 24. veebruari iseseisvus-

manifesti tähtsuse ülehindamist ning sündmuste “tegeliku käigu” väärat kujutamist (Maamägi 1971:7-10). Hilisemas historiograafia peatükis 1920.-1940. aastate kohta tuuakse välja, et “kodanlik” historiograafia olevat teeninud eelkõige “kodanluse” klassihuve ega anna usaldusväärset ülevaadet ühiskonna, sotsiaalsete nähtuste ja klassivahekordade kohta. Samuti kritiseeritakse välismaale põgenenud eestlaste teoseid Eesti ajaloost, milles olevat ülistatud “fašistlikku” Eesti valitsust ja keskendunud NSV Liidu poolsele hädaohule, arvestamata seejuures “üldtuntud fakti”, et Nõukogude valitsus võitles alati Baltimaade julgeoleku ja rahu säilitamise nimel (*Ibid.*, lk 204, 207). Seejuures rõhutatakse Lenini tööde “hindamatut väärtust” ning marksistliku kirjanduse “objektiivset” lähenemist Eestit puudutavate teemade kajastamisel. Lisaks sellele nenditakse, et varasemad Eesti ajalugu puudutavad ajaloolised uurimused ja teosed, sh 1952. aastal ilmunud Gustav Naani teos “Eesti NSV ajalugu”, olid kirjutatud Stalini isikukultuse valguses, mistõttu iseloomustasid neid “teatav skemaatilisus ja illustratiivsus” ning pealiskaudne algallikate läbitöötamine, milles erinevaid sündmusi käsitleti ühekülgsest ja vääralt. Nimetatud on ka Jaan Anvelti ja Hans Pöögelmanni “alusetu trotskismis süüdistamine” (*Ibid.*, lk 12-15).

2.4. Perestroika periood 1985-1991

Perestroika perioodil õpetatud ajalookursuse omandamisel asetati sarnaselt eelmistele perioodidele suurt rõhku ateistlikule kasvatusel, kuid tähtsale kohale jäi õpilaste veenmine kapitalismi “paratamatus hukus ja kommunismi võidus”. Seejuures tuli õpilastel leida argumente “ajaloo moonutuste ja kodanlike ideoloogide laimavate väljamõeldiste ümberlukkamiseks sotsialistlikust tegelikkusest” (Üldhariduskooli programmid 1986:6-7). Samuti oli ajalooõpetuse eesmärgiks näidata kommunistliku ühiskonna eeliseid, selle “sügavalt humaanset iseloomu” ning vaimseid, majanduslikke ja sotsiaalseid saavutusi (*Ibid.*, lk 4). Endiselt jäi aga olulisele kohale noorsoo kasvatamine marksismi-leninismi ja nõukogude patriotismi vaimus (Üldhariduskooli programmid 1988:4).

Käesoleva perioodi käsitlemisel on autor lähtunud kolmest 1980. aastate teisel poolel ilmunud teosest, nimelt Heino Arumäe, Allan Liimi ja Hillar Palametsa “Eesti NSV ajaloo lugemik IX-XI klassile” (1987), Juhan Kahki ja Karl Siilivaski “Eesti NSV ajalugu: Populaarne ülevaade” 2., täiendatud trükk (1987) ning Allan Liimi ja Karl Siilivaski “Eesti

NSV ajalugu. Õpik IX-XI klassile” 2., täiendatud trükk (1988). Olgu mainitud, et esimeses teoses oli kõikides peatükkides kasutatud ainult väljavõtteid erinevatest kommunistide teostest, memuaaridest ning kommunistlike organisatsioonide manifestidest, üleskutsetest ja programmidest, mistõttu jäi see uurimistöös lähemalt kajastamata, kuna tegemist pole ülevaatega Eesti Vabariigi iseseisvusperioodist, vaid pelgalt illustratiivsete väljavõtetega. Seevastu annavad teised kaks õpikut hea ülevaate 1980. aastate ajalookäsitlusest, mistõttu tugineb autor eelkõige nendele teostele. 1987. aasta ajaloo lugemikus on Eesti iseseisvusperioodi kajastatud 71 leheküljel (lk 37-108), mis kogu teosest moodustab 33,49%; 1987. aasta õpikus 34 leheküljel (lk 112-146), mis kogu mahust moodustab 15,81%; ning 1988. aasta 2. köites 41 leheküljel (lk 57-98), moodustades teose mahust 21,46%.

3. EESTI VABARIIGI KUVAND

3.1. Vabadussõda

Esimese maailmasõja käigus okupeeris Saksa keisririik Eesti territooriumi ning kehtestas seal oma okupatsioonirežiimi. Saksa vägede lahkumisega algas 28. novembril 1918 Eesti Vabadussõda pealetungivate enamlaste vastu, kes olid pärast tsaarivalitsuse kukutamist asunud tagasi vallutama endiseid Venemaa alasid, mille Saksa väed olid maailmasõja käigus enda kontrolli alla haaranud. Käesolevas alapeatükis uurib autor Vabadussõja käsitlust nõukogude perioodil ilmunud eestikeelsetes ajalooõpikutes.

Kõikides õpikutes kirjeldatakse üsna põhjalikult Eesti “kodanluse” tihedat koostööd pealetungivate Saksa vägedega, eeskätt Konstantin Pätsi, Johan Laidoneri ja Jaan Tõnissoni näol. 1952. aasta väljaandes väidetakse, et nad olevat palunud Saksa vägedelt Eesti okupeerimist, tegeledes ise samaaegselt nende kasuks salakuulamise ning Nõukogude sõdurite ja aktivistide ründamise ja “nurga tagant” tapmisega¹ (Naan 1952:289). 1957. aasta õpiku sõnul olevat Konstantin Päts avaldanud oma alandlikkust Saksa kindrali Adolf von Seckendorffi ees² (Naan 1957:374). 1971. aasta õpikus olevat Saksa vägesid vastu võetud lausa “üleoleva truualamlikkuse, pidulike kõnede ja lilledega” (Maamägi 1971:104). Sarnased kirjeldused sakslaste “palavast” tervitamisest ja Konstantin Pätsi poolsest abist “rahu ja korra” jaluleseadmisel on välja toodud ka perestroika-aegsetes õpikutes³ (Siilivask 1987:113-114; Siilivask 1988:59). Erinevalt 1952. aasta köitest on aga 1957. ja 1971. aasta väljaandes põgusalt mainitud 24. veebruari 1918 iseseisvusmanifesti, milles kuulutati Saksa vägede suhtes “täielikku poliitilist erapooletust” (Naan 1957:371; Maamägi 1971:97). 1959.

---

¹ Kuigi Saksa vägede saabumine Eestisse võimaldas vabaneda bolševike diktatuurist, kehtestasid sakslased siiski okupatsioonirežiimi, mis eelkõige pidi teenima Saksamaa sõjamajandust. Alguses lubati küll Eesti Ajutisel Valitsusel ja ka rahvusväeosade edasi eksisteerimist, kuid 1918. aasta märtsis keelati nii need kui ka muud omariikluse ilmingud (Vahtre 2010:433; Vahtre I, 2020:102-105).

² Seckendorff keeldus Eesti iseseisvust tunnustamast ning määras Pätsi palvetest hoolimata tähtsamatele positsioonidele baltisakslasi ja Saksa ohvitseri (Vahtre 2010:433).

³ Mingisugust abi Konstantin Päts “rahu ja korra” jaluleseadmisel küll osutada ei saanud, sest ehkki pärast Saksa okupatsiooni algust oli mõnda aega Ajutise Valitsuse koos käimine küll lubatud, omamata seejuures reaalsel võimu, viidi ta 1918. aasta juunis viieks kuuks erinevatesse vangilaagritesse, vabanedes alles sama aasta novembris (Zetterberg 2009:385-388; Vahtre I, 2020:102).

aasta trükist on see aga sootuks välja jäetud, kuid taas mainitud 1987. ja 1988. aasta õpikutes. Viimastes nenditakse, et tegelikkuses mingit “Eesti riiki” ei tekkinud, sest Saksa väed ei tunnustanud seda ja juba järgmisel päeval marssisid sakslased Tallinna. Erinevalt varasematest köidetest on 1987. aasta köites räägitud lühidalt ka Ernst Põdderi juhitud 1. Eesti polgu “reeturlikust” koostööst Saksa vägedega⁴ (Siilivask 1987:112).

Samuti rõhutatakse kõikides õpikutes erinevate lahingute tähtsust Punaarmee ja edenevate Saksa vägede vahel, tuues välja ka mitmed Nõukogude “kangelased”, näiteks Keila lahingus langenud “Punakaardi organiseerija Alice Tisler”, kes sai raskelt haavata ning tapeti sakslaste poolt “kümnete täägitorgetega”⁵ (Naan 1952:290; Naan 1957:373). 1971. aasta õpikusse on lisaks Tislerile välja toodud ka näiteks Harald Telliskivi, Villem Rundstük, Eduard Tiitsen, Johan Korbi ja Mart Messner⁶ (Maamägi 1971:99). Võrreldes 1952. aasta õpikuga kirjeldatakse 1957. ja 1971. aasta väljaannetes neid lahinguid palju detailsemalt, mainides ka kaotuste põhjuseid (Naan 1957:372-374; Maamägi 1971:100-101). Perestroika perioodil ilmunud õpikutes on Punaarmee ja Saksa vägede vahelisi lahinguid mainitud, kuid pigem üldsõnaliselt ja detailidesse laskumata (Siilivask 1987:112-113; Siilivask 1988:57-59).

Saksa okupatsiooni puhul räägitakse üsna värvikalt nende poolt läbi viidud terrorist töörahva vastu ning röövellikust talurahva kohtlemisest.⁷ Muudetud on aga sakslaste poolt hukatud inimeste arvu: kui 1952. aasta väljaandes olevat Tartus Emajõe jää peal maha lastud 300 töolist ja Nõukogude aktivisti (Naan 1952:291), siis 1957. aasta köites vähendati tapetute arvu poole võrra ehk 150 inimesele (Naan 1957:375); viimast numbrit korratakse ka 1959.,

---

⁴ Tegemist oli 1917. aasta sügisel Tallinnas loodud eesti üksikpolguga, mida juhtis Ernst Põdder ja mille eesmärk oli pealinna julgeoleku ja korra tagamine. Saksa vägede saabumisel Eestisse 1918. aasta veebruaris teatas Põdder sakslastele, et Eesti on erapooletu ja iseseisev riik, kuid ta vangistati sellegipoolest. Hiljem määrati Põdder sakslaste eestvedamisel Tallinna omakaitse Bürgerwehri “tehniliseks juhiks”. Pärast Saksa okupatsiooni lõppu sai temast Kaitseliidu ülem (Vahtre I, 2020:87, 100, 103, 105, 139). Seega ei saa väita, et Põdder oleks teinud Saksa vägedega “reeturlikku koostööd”, pigem just vastupidi.

⁵ Alice Tisler (4. august 1893 - 23. veebruar 1918) oli eesti naiskommunist, kes on Nõukogude ajalooallikates korduvalt välja toodud kui kangelane, kes langes Keila lahingus. Lahingu käigus põgenes Tisler lähedalolevasse Kingu küüni, kus sakslased ta täägitorgetega ära tapsid. Nõukogude ajal püstitati tema surmakohta ka mälestustahvel kirjaga “Siin hukkus Alice Tisler”. Lisaks nimetati Nõukogude ajal mitmed tänavad Tisleri nime järgi ning 1968. aasta oktoobris sai ka Kunda keskkool tema nime (Aller 2018).

⁶ Ehkki tänapäevastest allikatest ei tundu nende kohta midagi leiduvat, on ilmselt tegemist Kommunistliku Noorsoo Liidu liikmetega, kes kõik langesid Punaarmee poolel Keila lahingus (Vikerkaar 1987:52).

⁷ Enamik vahistatud ja vangistatud inimestest, kuni 400 inimest, olid kas bolševikud, Punaarmee sõdurid või marodeerivad Vene sõjaväelased. Saksa okupatsioonivõim jälitas vasakpoolseid ja nõukogude aktiviste ning lisaks hukkamistele rakendati ka ihunuhtlust, kuid ennekõike oli see suunatud okupatsioonirežiimi vastaste, mitte lihtrahva vastu (Vahtre I, 2010:103, 433).

1987. ja 1988. aasta väljaannetes (Siilivask 1959:160; Siilivask 1987:115; Siilivask 1988:59), kuid 1971. aasta õpikus öeldakse vaid, et Emajõel aeti jääauku “kümneid inimesi” (Maamägi 1971:105). 1957. ja 1971. aasta köidetesse on juurde lisatud erinevate kommunistide nimed, kes sakslaste poolt kas üles poodi või maha lasti, näiteks Friedrich ja Oskar Leegen, Arnold Seeger ja Kristjan Kalmus⁸ (Naan 1957:375; Maamägi 1971:105). Kõikides teostes kirjeldatakse sakslaste röövellikku käitumist Eesti töörahva suhtes, ent kõige põhjalikumalt on sellest räägitud 1957. ja 1971. aasta õpikutes - juurde on lisatud ka näiteks tööliste arvu langemise protsendid erinevates tööstusharudes, näiteks metallitööstuses langes tööliste arv 90%, puidutööstuses 71%, paberitööstuses 64% jne (Naan 1957:377; Maamägi 1971:107). 1959. aasta trükis on öeldud lihtsalt, et Saksa okupatsiooni ajal vähenes tööstustööliste arv 50 000-lt 10 000-le (Siilivask 1959:160). 1987. aasta õpiku kohaselt vähenes tööstustööliste arv 50 000-lt 14 000-le (Siilivask 1987:115), kuid 1988. aasta õpikus öeldi vaid, et see langes 10 000-le⁹ (Siilivask 1988:60).

Seejuures rõhutatakse kõikides õpikutes kommunistlike organisatsioonide pörandaaluse tegevuse intensiivistumist ja nende üleskutsete efektiivsust töörahva mobiliseerimisel Saksa okupatsiooni vastu (Naan 1952:292-293; Naan 1957:382-383; Siilivask 1959:160; Maamägi 1971:108-110; Siilivask 1987:115; Siilivask 1988:60). Lähemalt räägitakse ka Viktor Kingissepa tähtsusest töörahva juhtimisel, tema teosest “Kellele iseseisvus, kellele ike” ning “teenetest valgekaartlaste vandenõude paljastamisel”. Mainitud on ka erinevate eesti kommunistlike väeosade loomist¹⁰ (Naan 1952:296-297; Naan 1957:380-382; Siilivask 1959:160; Maamägi 1971:120-123; Siilivask 1987:115-116; Siilivask 1988:61).

Saksa okupatsiooni lõppedes toonitatakse ka “rahvavaenlasest” ja “imperialistide tuntud käsilasest” Konstantin Pätsi võimuletõstmist, kes olevat jätkanud sakslastega sarnast verist

---

⁸ Friedrich Leegen oli Punaarmee täitevkomitee esimees, Oskar Leegen tribunali esimees, Arnold Leeger ja Kristjan Kalmus aga Punakaardi organiseerijad. Nad kõik mõisteti Saksa sõjakohtu poolt poomise läbi surma (Raudvassar 2008).

⁹ Siinkohal tundub, et esitatud arvud tööstustööliste vähenemise kohta peavad paika. Kui 1916. aastal oli Eestis vabrikutöölisi üle 50 000, siis 1918. aasta lõpuks oli see langenud 10 000-le. Mis puudutab tööliste arvu langemist erinevates tööstussektorites, siis täpsed numbrid autorile teadaolevalt puuduvad, kuid maailmasõja eelse perioodiga võrreldes vähenes metalli-, puidu- ja paberitööstuses tööliste arv kolm korda (Vahtre I, 2020: 105, 148).

¹⁰ Välja on toodud Tallinna 1. Kommunistlik Pataljon (hilisem nimetus 1. Tallinna Eesti Kommunistlik Kütipolk), Tartu-Jamburgi polk (3. Tartu Eesti Kommunistlik Kütipolk) ja 2. Viljandi Eesti Kommunistlik Kütipolk.

poliitikat¹¹ (Naan 1952:299; Naan 1957:384; Siilivask 1959:161; Maamägi 1971:113-116; Siilivask 1987:116; Siilivask 1988:61). Samuti rõhutatakse tööliste streikide sagenemist uue “kodanliku” valitsuse vastu, nõudes seejuures Nõukogude võimu kehtestamist¹² (Naan 1952:300-301; Naan 1957:384-387; Siilivask 1959:161; Siilivask 1987:115-116; Siilivask 1988:60), kusjuures 1971. aasta teoses olevat üks nendest streikidest veriselt maha surutud Saksa vägede ja “kaitseliitlaste kuulipildujatulega”¹³ (Maamägi 1971:115-116). Eraldi keskendutakse Eesti Tööraha Kommuunile, rääkides selle väljakuulutamisesest 29. novembril 1918, tähtsusest Nõukogude Eesti ajaloos ning majanduslikest ja kultuurilistest reformidest okupeeritud aladel¹⁴ (Naan 1952:301-307; Naan 1957:387-388, 392-394; Siilivask 1959:161-164; Maamägi 1971:124; Siilivask 1987:117-118, 121; Siilivask 1988:62-63). Lisaks tuuakse pidevalt välja eesti tööraha pidevat põrandaalust võitlust “kodanlike” vägede vastu Viktor Kingissepa juhtimisel ja suurt poolehoidu Nõukogude võimule¹⁵ (Naan 1952:307; Naan 1957:395).

Õpikutes tuuakse välja ka Antandi vägede ja Ajutise Valitsuse tihe koostöö, mille peamine eesmärk olevat olnud Saksa okupatsioonivägede jätmise Baltimaadesse, jätkamaks sõda

---

¹¹ Verise poliitika mõeldakse ilmselt enamlaste õnnestustegevuse mahasurumist Ajutise Valitsuse korrakaitsejõudude poolt, mida juhtisid Johan Pitka, Ernst Pödder ja Aleksander Tõnisson. Bolševikud kritiseerisid avalikult Ajutise Valitsuse tööd ning organiseerisid ebaseaduslikke parteirakukesti ja komiteesid linnades, valdades ja maakondades (Vahtre I, 2020:155).

¹² Streigid ja meeleavaldused leidsid tõepoolest aset, kuid nende eesmärgid polnud need, nagu nõukogude historiograafias kujutatakse. Pigem oli tegemist stiihiliste rahutustega, milles seisti toidunormide ja palga vähendamise vastu ning nõuti muuhulgas koosolekute-, streigi- ja sõnavabadust ning Saksa vägede kiiremat lahkumist Eestist (*Ibid.*, lk 136, 157).

¹³ Tõenäoliselt peetakse silmas 7. novembril 1918 Tallinnas aset leidnud rahutusi, mis tekkisid reaktsioonina toidunormide vähendamisele ja milles naised nõudsid linna toitluskomiteelt asja lahendamist. 8. novembril liitusid ka vabrikutöölised, mistõttu jäid tehased seisma. Meeleavaldus kestis 12. novembrini ning olukord lahenes alles siis, kui kindral Seckendorff asus läbirääkimistele Jaan Poskaga, kelle soovitusel nõustus esimene Maanõukogu kokku kutsumise ja Ajutise Valitsuse ametliku kogunemise loa andmisega (*Ibid.*, lk 136). Puuduvad aga tõendid streigi “verise” mahasurumise kohta kaitseliitlaste poolt.

¹⁴ Pärast Narva langemist Punaarmee kätte asus seal välja kuulutatud Eesti Tööraha Kommuun (ETK) riigistama erinevaid tööstus-, kaubandus- ja rahandusettevõtteid ning looma mõisatest sotsialistlikke suurmajandeid. Samuti algas poliitiliste vastaste represseerimine ja punane terror. Suuremad tapmised toimusid näiteks Valgas, Tartus ja Rakveres (Kriiska 2017:269). Perioodil, mil Eesti Tööraha Kommuuni käsutuses oli kõige suurem hallatav ala, kuulus nende võimu alla ~30% Eesti tööstusest. Riigistatud ettevõtted läksid Hans Pöögelmanni juhitud ETK Nõukogu rahvamajandusvalitsusele. Samuti tsentraliseeriti pangandus ning raudtee läks üleni Punaarmee kätte. Mõisad kavatseti riigistada ning ühtlasi kuulutati välja plaan võtta talud ära ja ühendada need millalgi tulevikus suurmajapidamisteks. Lisaks keelati ära usukommete täitmine ja kiriku-teenistuse pidamine; viimase asemel hakati pidama ateistlikke loenguid (Vahtre I, 2020:263-264).

¹⁵ Mingil määral seda poolehoidu tõesti oli, kuid kindlasti mitte sellisel moel, nagu seda 1952. aasta väljaandes kajastati. Enamlaste suurem mõju jäi eelkõige Tallinna piirkonda ja kohati ka teistesse suurematesse linnadesse, kuid maapiirkondades oli see marginaalne (*Ibid.*, lk 157).

Nõukogude Venemaa vastu.¹⁶ Kui 1952. aasta väljaandes öeldi, et Johan Laidoner moodustas Murmanskis Ameerika-Inglise interventsiooniarmees Eesti Leegioni, siis 1957. aasta köites muudeti see 200-meheliseks Eesti Leegioniks Prantsuse interventsioonivägede juures Arhangelskis¹⁷ (Naan 1957:379); hilisemates õpikutes pole seda tõika mainitud. Samuti on muudetud miiniristlejate Spartak ja Avtroil vangi langenud madruste arvu 60-70 pealt (Naan 1952:309) “ligemale 200 mehe” peale¹⁸ (Naan 1957:391); järgnevatel aastakümnetel ilmunud õpikutes seda episoodi ei kohta. Mis puudutab välisriikide sõjalise abi andmist Eestile, siis kõige põhjalikumalt keskenduti sellele 1971. aasta õpikus, eeskätt Antandi riikide Eestisse saadetud sõjavarustusele, tuues ka arvuliselt välja, kui palju mingit varustust saadeti (45 000 püssi, 67 miljonit padrunit ja 280 kuulipildujat);¹⁹ Ameerika Ühendriikide poolt saadetud varustuse hulgas olevat olnud ka “katkisi ja veriseid sidemeid, kuivatatud kartuleid” ja muud riknenud kaupa.²⁰ Seejuures rõhutatakse, et ehkki Prantsusmaa, Inglismaa ja Itaalia tunnustasid Eestit *de facto*, ei kavatsetud seda teha hiljem, kunagi tulevikus peetavatel rahuläbirääkimistel Nõukogude Venemaaga²¹ (Maamägi 1971:149-151). Samuti toonitatakse korduvalt Skandinaavia riikide vabatahtlike üksuste mõrvarlikkust, palgasõdurite olemust ja nende suurt “valget terrorit” töörahva vastu, eeskätt just Soome vabatahtlikud, keda rahvas olevat kutsunud “lihunikeks”. Soome vabatahtlikud olevat Voldi raudteejaamas lõiganud

---

¹⁶ Esimese maailmasõja lõpetanud Compiègne'i vaherahu nõudis, et Saksa väed lahkuksid nii Eestist kui ka teistest okupeeritud aladest, ent Antandi liikmesriigid leidsid, et need peaksid jääma nende territooriumide sisejulgeolekut ja ka piire ajutiselt kaitsma, seda ennekõike enamlaste ohu tõrjumiseks (Vahtre I, 2020:126).

¹⁷ Arhangelskisse ja Murmanskisse oli 1918. aasta lõpuks koondatud ~30 000 Antandi sõdurit, kelle seas oli ka kohalikke, soomlasi, eestlasi jt. Seal loodava ekspeditsioonikorpuse eesmärgiks oli kaitsta nimetatud linnu ja jõuda Siberis asuvate valgete ja Antandi vägedeni. Arhangelskis asus Laidoner looma Eesti Leegioni (*Ibid.*, lk 111-112). Ainuüksi Arhangelskis registreeris end 187 Eesti võitlejat (Rosenthal 2008:19).

¹⁸ Tegelikult langes vangi 244 meremeest, kellest 28 mõisteti surma, nende seas neli eestlast, süüdistatuna Ajutise Valitsuse vastases tegevuses ja reetmises. Ülejäänud meremeestest mõisteti hiljem 52 õigeks, kolm mõisteti sunnitööle ja 156 “said muu töökohustuse”, kaks viidi tööroodu ja üks vabastati miilitsa järelevalve all (Vahtre I, 2020:202-203).

¹⁹ 7. jaanuariks 1919 oli Eesti saanud erinevatelt välisriikidelt ~11 500 vintpüssi, 224 kuulipildujat, 9,15 miljonit padrunit, 21 290 granaati, 28 suurtükki ning 11 000 mürsku (*Ibid.*, lk 223).

²⁰ 1919. aasta kevadel pakkusid Ameerika Ühendriigid oma Esimesest maailmasõjast järele jäänud sõjavarustust lisaks suurriikidele ka Ida-Euroopa väikeriikidele, aitamaks neid võitluses enamlaste vastu. Relvade asemel pakuti neile toiduaineid, riideid, saapaid, ravimeid, tööriistu, autosid jpm. Taolist abi said üheksa Ida-Euroopa riiki 140 miljoni dollari väärtuses, millest Eesti sai 12 miljoni dollari eest. Ehkki tegemist oli maailmasõja lõpu aegse varustusega, on “katkised ja verised” sidemed ning riknenud kaup tõenäoliselt liialdused (Valge 2006: 70-71; Vahtre II, 2020:169).

²¹ Antandi riigid asusid Eesti omariiklust *de facto* toetama juba 1918. aastal, kui Eestis kehtis Saksa okupatsioon, ent see oli ennekõike suunatud Saksamaa vastu ega taandunud niivõrd soovile uut väikeriiki tunnustada ja toetada (Medijainen 1998:11-12; Vahtre 2010:435; Valge 2019:93). Ka siis, kui valgete vägede sõjaedu enamlaste vastu 1919. aasta teisel poolel pöördus, olid Antandi riigid rahukõneluste ja ka Eesti riigi *de jure* tunnustamise vastu. Olukord muutus aga alles 1919. aasta lõpus, mil Suurbritannia teatas, et jätab sõjas osalemise küsimuse Eesti parlamendile ega rakenda Eesti suhtes sanktsioone; ka Prantsusmaa oli majandusblokaadi ähvardusest taganenud (Medijainen 1998:13; Vahtre 2005:41-42).

pussnugadega lastel kõrid läbi (Naan 1952:310); 1957. aasta köites ega ka hiljem seda episoodi enam ei kajastu. 1959. aasta Siilivaski õpikus olevat Soome vabatahtlikud tapnud inimesi ka seetõttu, et “neil oli töölise välimus” (Siilivask 1959:165). 1952. ja 1957. aasta õpikutes on nimetatud Eesti päritoluga Ameerika kaptenit Henry C. Reissarit, kes olevat tegutsenud “koloniaalbandiidina USA asumaades”, mistõttu oli tal ohtralt kogemusi “tööraha tapmises ja röövimises” (Naan 1952:308), 1957. aasta väljaandes aga “rahvaliku vabadusliikumise allasurumisega” (Naan 1957:397); 1971. aasta köites on öeldud vaid, et tema algatusel moodustati “Skautpataljon”²² (Maamägi 1971:138). Värvikalt on kirjeldatud ka vangi langenud punaarmeeleaste võigast kohtlemist valgekaartlaste poolt, näiteks olevat punaarmeeleasel V. Ossipovil lõigatud täägiga süda ja aju välja (Naan 1952:310-311). Ühtlasi olevat “valgel terroril” eriti suur roll olnud just Kaitseliidul²³ (Naan 1952:311; Maamägi 1971:140-142). 1987. aasta Siilivaski õpikus jäetakse “valgest terrorist” rääkimata (mainitakse vaid Saaremaa ülestõusu ja selles hukkunud 300 saarlast²⁴ (Siilivask 1987:122)), kuid 1988. aasta väljaandes on sündmusele pühendatud omaette alapeatükk (Siilivask 1988:66). Mõlemas köites rõhutatakse just Soome vabatahtlike “agarat osalust” tööraha tapmises (Siilivask 1987:122; Siilivask 1988:66).

Omaette suurt käsitlust leiab 1919. aasta alguses toimunud Saaremaa ülestõus. 1952. aasta väljaandes kirjeldatakse üksikasjalikult selle põhjuseid, sündmuste käiku ja ka tagajärgi. Põhjalikult räägitakse just Aleksander Koidu²⁵ tegevusest mässu juhtimisel, ebaausast võitlusest valgete karistussalkadega ja ülestõusu mahasurumisele järgnenud “arvete õiendamisest” töörahvaga, mille käigus olevat mässust osavõtjaid metsikult piinatud ja lõpuks hukatud. Ühtlasi räägitakse ka ülestõusu ebaõnnestumise põhjustest, mille hulka kuulusid näiteks kehv relvastus, mässu isoleeritud olemus ja kommunistliku organisatsiooni

---

²² Henry C. Reissar (18. november 1970 - 20. september 1939) oli Viljandis sündinud Eesti sõjaväelane, kes kolis 20-aastasena Ameerika Ühendriikidesse. Ta teenis USA armees ning naasis 1911. aastal Eestisse, rentides Vastsemõisa mõisa. Reissar pöördus 1918. aasta novembris Sõjaministeeriumi poole ettepanekuga luua tema enda kulul väeosa, millest hiljem kujunes Scoutspataljon (Pinka 12, 119).

²³ Nn valget terrorit esines Eesti territooriumil valgete vägede poolt tõesti, ent see toimus reeglina mõne üksuse või selle ülemate omavoli tulemusena, mitte ametliku poliitikana kindlate rahvakihtide vastu (Tarvel 2018:196; Vahtre I, 2020:265). Koos vangistusega kaotas “valge terrori” tõttu oma elu ~800 inimest, süüdistatuna Eesti valitsuse vastases tegevuses ja bolševike eesmärkide teenimises (Minnik 2010:95).

²⁴ Vt joonealune märkus nr 26.

²⁵ Aleksander Koit (9. veebruar 1891 - 15. märts 1919) oli üks Saaremaa mässu eestvedajatest.

puudumine, mis oleks aidanud ülestõusu juhtida²⁶ (Naan 1952:314-316). 1957. aasta köites seevastu on mindud detailsemaks, näiteks olevat pärast mässu mahasurumist tapetud ka “paugutamist vaatama tulnud uudishimulikke poisikesi” (Naan 1957:402). 1959. aasta väljaande kirjeldustes Saaremaa ülestõusu kohta on aga kõvasti vähendatud mässajate piinamise kirjeldust, kuid nimekamad osavõtjad on sellegipoolest mainitud (Siilivask 1959:165). Ka 1971. aasta õpikus omistatakse ülestõusule suurt tähtsust. “Kodanlik” valitsus polevat saarerahvast hoolinud ja käituvat nendega sama hooletult kui varasem Saksa võim (Maamägi 1971:143-144). Ülestõusu käiku kirjeldatakse eelmiste köidetega üsna sarnaselt, kuid lisatud on üksikasjalikum Upa küla vallutamise plaan ja ka seda juhtinud kommunistide nimed. Sarnaselt räägitakse ka ülestõusu maha suruma saadetud valgete karistussalgast. Nimetatud on selle arvuline koosseis, relvastus ja ka juht. Järgnenud relvastatud kokkupõrkeid kajastatakse võrdlemisi põhjalikult, muuhulgas olevat ülestõusnutel õnnestunud isegi üks karistussalga kuulipilduja ära võtta (Maamägi 1971:144-145). Perestroika perioodi õpikutes räägitakse Saaremaa mässust vaid mõne lausega (Siilivask 1987:122; Siilivask 1988:66).

Vabadussõja edasisest käigust on kõikide õpikute kirjeldused pigem sarnased. 1952. ja 1957. aasta köidetes keskendutakse palju Nikolai Judenitši juhitud esimesele sõjakäigule Petrogradi suunas, kusjuures esimeses teoses olevat linna kaitset juhtinud Jossif Stalin²⁷ (Naan 1952: 319-320), teises mainitakse lihtsalt, et Stalin saadeti kaitsenõukogu volinikuna Petrogradi (Naan 1957:407-408). Teistes õpikutes on Judenitši sõjakäik samuti välja toodud, pühendades sellele terved alapeatükid (Siilivask 1959:166-167; Maamägi 1971:152; Siilivask 1987: 122-124; Siilivask 1988:67-68). Omaette on kõikides teostes ära mainitud ka Landeswehri sõda (Naan 1952:319-321; Naan 1957:408-410; Siilivask 1959:166-167; Maamägi 1971: 152-154; Siilivask 1987:123; Siilivask 1988:67). Erinevalt 1952. ja 1957. aasta väljaannetest on 1959. aasta õpikus kajastatud Landeswehri sõda üsnagi lühidalt, kuid siiski neutraalselt ja

---

²⁶ Saaremaa mässu peamisteks põhjusteks peetakse maapuudusest ja vihast saksa mõisnike vastu tekkinud rahulolematust, mida bolševikud said oma tarbeks ära kasutada. Maavalitsuse esimehel Timotheus Grünthalil ei õnnestunud saarlasi veenda, et Eesti valitsus jagab lõpuks mõisamaad laiali. Ülestõus algas 16. veebruaril 1919 Kuivastus ning see levis peagi nii Muhu- kui ülejäänud Saaremaale. Mässuliste arv tõusis ~1000 meheni, kuid relvi jätkus umbes pooltele. Johan Laidoner saatis kohale karistussalga 242 mehega, mis suruski mässu maha. Kokku langes tulevahetustes 81 mässulist ning hiljem hukati väliskohtu otsusel veel 82 inimest; sunnitööle mõisteti 58 inimest, vangi aga 15, ihunuhtlust sai 78 ning 114 anti politsei järelevalve alla. Mässuliste enda käe läbi hukkus vähemalt 41, lahingutes aga kaks inimest (Vahre I, 2020:508, 510).

²⁷ Stalin oli Petrogradis määratud Vabariigi Kaitsenõukogu eriesindajaks (Vahre II, 2020:26).

ajalooliselt pigem korrektselt, mille kohaselt päästis Landeswehri täielikust hävingust Riia all just lääneliitlaste vahelesekumine, pärast mida ei suutnud nad enam Punaarmee vastu aktiivselt võidelda. 1952. aasta õpikus rõhutatakse “Inglise-Ameerika imperialistide” kavatsust teha Baltimaadest oma koloonia, millest Eesti “kodanlus” olevat teadlik, maskeerides seda aga “iseseisvuse” ja “vabadussõja” nime all²⁸ (Naan 1952:321-322). 1957. aasta väljaandes on lisatud omaette alapeatükk Asutava Kogu valimiste ja aina kasvava rahulolematuse kohta Venemaal sõdimise suhtes, mida 1952. aasta õpikus mainiti vaid lühidalt. Korrektselt on välja toodud isegi valimistulemused ja ministrikohtade jagunemine (Naan 1957:404-405), 1959. aasta köites räägitakse Asutava Kogu tegevusest pigem üldsõnaliselt (Siilivask 1959:165-166). Siinkohal tõuseb esile 1971. aasta õpikus rõhutatud Asutava Kogu poolne demagoogia ja kommunistlike organisatsioonide suutmatuse selle valimistest tagakiusamise ja surmaohu tõttu osa võtta²⁹ (Maamägi 1971:147). Perestroika perioodi õpikutes on Asutava Kogu valimisi mainitud, 1987. aasta teoses natuke põhjalikumalt kui 1988. aasta omas (Siilivask 1987:122; Siilivask 1988:67). Kõikides õpikutes mainitakse ka nn Irboska veresauna, milles Eesti “kodanlus” lasi 25 punaarmeelest maha³⁰ (Naan 1952:324; Naan 1957:418; Siilivask 1959:168; Maamägi 1971:169; Siilivask 1987:124; Siilivask 1988:69).

Kui 1952. aasta köites peeti Eesti Tööraha Kommuuni tegevuse nurjumise peamiseks põhjuseks eelkõige “maskeeritud trotskistide” antileninlikku poliitikat (Naan 1952:313), siis 1957. aasta väljaandes rõhutatakse just vigade tegemist maaküsimuses, aga ka sõjalisi ja operatiivseid vigu, vastase alahindamist, vaenlase jälitamata jätmist, mobilisatsiooniga hilinemist jne (Naan 1957:414). Hilisemates õpikutes jätkatakse just 1957. aasta väljaande

---

²⁸ Ilmselt mõeldakse siin 1918. aasta detsembris toimunud Maanõukogu otsust saata delegatsioon Inglise eskaadri ülema juurde palvega okupeerida Eesti territoorium, et see nende protektoraadi alla võetaks, mille aga britid tagasi lükkasid. Vabadussõja teisel poolel säärast mõtet Eesti poliitikutel enam ei olnud, sest selleks ajaks oli võetud siht riikliku iseseisvuse saavutamisele ja säilitamisele (Tarvel 2018:184).

²⁹ 5.-7. aprillini 1919 toimunud Asutava Kogu valimistel said 120 kohast kõige rohkem kohti sotsiaaldemokraadid (41), tööerakondlased (30) ja rahvaerakondlased (25). Valimas käis kuni 75% kõikidest valimisõiguslikest Eesti kodanikest. Enamlaste pörandaalune kampaania valimisi boikoteerida kukkus läbi: nad üritasid panna hääletuskastidesse kommunistide lendlehte “Ristilöödud tööraha nimekirj”, milles olid kirja pandud tapetud enamlased, kellest päris mitmed olid aga täiesti elus (Vahtre I, 2020:535).

³⁰ 2. septembri 1919 ööl saabus Irboskasse ešelon koos 102 väljasaadetavaga, kellest 76 viidi rinde lähiste, kust nad liikusid ise jalgsi edasi Vene poolele. 26 inimest, kes jõudsid Irboskasse, viidi sealt aga pisut ida pool asuvate turbaukudeni, kus nad tapeti ja sealsamas maha maeti. Mahalaskmine toimus salaja ja soomusrongi nr 2 ülema alamkapten Jaan Lepa eestvedamisel. Üks surmamõistetud siiski pääses (Ado Pärtel). Tõenäoliselt oli tegu kohapealsete sõdurite initsiatiiviga, kes ei tahtnud tabatud vaenlasi niisama vabadusse lasta (Vahtre II, 2020:179, 181).

tooniga (Siilivask 1959:164; Maamägi 1971:160-161) ning perestroika perioodi õpikutes nenditakse lihtsalt, et Kommuun oli sõjategevuse tõttu kaotanud oma territooriumi Eestis ega polnud suuteline oma tegevust jätkama (Siilivask 1987:123; Siilivask 1988:68). Pärast Judenitši teise sõjakäigu ebaõnnestumist ja Punaarmee Narva alla jõudmist tähtsustatakse Tartu rahulepingu sõlmimist Eesti ja Nõukogude Venemaa vahel. 1971. aasta õpikus toodi aga rahukõneluste alguse juures välja, et Asutava Kogu koosolekul 17. juunil 1919 olevat Konstantin Pätsi keeldunud enamlastega rahu sõlmimast; nendega tulevat sõdida seni, kuni punaste võim on kukutatud³¹ (Maamägi 1971:156). Tartu rahuga olevat aga Nõukogude Venemaa demonstreerinud kogu maailmale oma “rahuarmastavat poliitikat” ja “akna raiumist Lääne-Euroopasse” (Maamägi 1971:176-177; Siilivask 1987:125; Siilivask 1988:70-71). Perestroika perioodi mõlema õpiku Tartu rahu puudutavate peatükkide lõpus on mainitud Jaan Anvelt ja Hans Pöögelmanni tähtsust sotsialismi ülesehitamisest Nõukogude Venemaal, kes sattusid Stalini isikukultuse perioodil koos paljude teistega “ebaseaduslike repressioonide ohvriks” 1937.-1938. aastal (Siilivask 1987:125; Siilivask 1988:72).

3.2. Sisepoliitika

Sisepoliitika kirjeldused on kõikides õpikutes sarnase sisu ja tooniga. Pea kõigis rõhutatakse kulakute suurt osatähtsust Eesti ühiskonnas (ainult 1987. aasta õpikus on sõna “kulak” asemel kasutatud “suurtalunikke”) ning nendepoolset demagoogiat ja töörahva ärakasutamist natsionalismi ja demokraatia sildi all. Mainitud on 1920. aasta põhiseaduse vastuvõtmist, Riigikogu olemust ja ka erinevaid demokraatlike vabadusi, mis aga tegelikkuses olevat olnud vaid “tühipaljad deklaratsioonid”.³² Väljaannetes rõhutatakse sõjaseisukorra jätkumist Eestis, mis pidi varjama 1920. aasta põhiseaduse “demokraatliku” sildi all vastu võetud sõna- ja trükivabadust ning arvukaid töölisliikumise esindajate arreteerimisi (Naan 1952:331-332;

---

³¹ 17. juunil 1919 toimunud Asutava Kogu koosoleku istungi protokollist ei tule välja, et Konstantin Päts oleks midagi sellist öelnud. Pigem avaldas ta muret Eesti rahva saatuse üle, kui sõjategevus kandub sügavamale Läti ja Venemaa territooriumile, sest see tähendanuks eestlaste mõttetut verevalamist väljaspool kodumaad, ning pooldas igati rahu sõlmimist Nõukogude Venemaaga. See-eest tõi Asutava Kogu liige Aleksander Veiler oma samal koosolekul peetud kõnes välja järgmist: “Meie oleme ka praegu sellel arvamisel, üle piiride mitte minna ei tohi Peterburi äravõtmiseks, nagu seda omal ajal Ajutise Valitsuse pea härra Päts kavatses (Asutava Kogu 2. istungjärk, lk 20).” See võib tähendada, et mõnel varasemal koosolekul Konstantin Päts seda siiski väljendas, kuid mitte 17. juunil 1919.

³² 1920. aastal vastu võetud põhiseaduses sätestati muuhulgas, et Eesti on kindlate riigipiiridega sõltumatu demokraatlik vabariik, kus riigikeeleks on eesti keel. Selles loetleti mitmeid kodanikuõigusi ja käsitleti üksikasjalikult ka valitsemiskorda (Vahre 2005:50).

Naan 1957:429-432; Siilivask 1959:170-171; Maamägi 1971:224-228, 248-252; Siilivask 1987:127-129; Siilivask 1988:76-77). Üsna detailselt kirjeldatakse erinevaid erakondi Eestis, sh Eesti Maarahva Liit, Eesti Rahvaerakond, Eesti Tööerakond ja Eesti Sotsiaaldemokraatlik Tööliste Partei. Samuti on korrektselt välja toodud nende parteide valimistulemused, kohtade arv parlamendis ja ka erakondade juhid.

Pikemalt keskendutakse kommunistliku partei põrandaalusele tegevusele Vabadussõja järgses Eestis eeskätt Viktor Kingissepa juhtimisel ning nende “kasvavale” populaarsusele eesti töörahva ja noorsoo seas. Mainitud on ka Töörahva Ühist Väerinet³³ ja aina sagenevaid meeleavaldusi erinevates Eesti linnades (Naan 1952:333-340; Naan 1957:433-439; Siilivask 1959:171-173, 177; Maamägi 1971:231-248; Siilivask 1987:129-130; Siilivask 1988:77-80). Lisaks asetatakse suurt rõhku nn valgele terrorile, erinevatele kommunistide vastu suunatud kohtuprotsessidele, töölis- ja streigiliikumise vähenemisele tänu “kodanlikule terrorile”, aga selle kõige kiuste toimunud kommunistide jätkuvale põrandaalusele tegevusele ja lendlehtede levitamisele. Lisaks on välja toodud ka Viktor Kingissepa tabamine ja peatne hukkamine. Erinevalt 1952. ja 1957. aasta köidetest on 1971. aasta väljaandes aga lähemalt kirjeldatud Kingissepa tabamisele viinud sündmustest³⁴ (Maamägi 1971:242-243). Kui 1952. aasta väljaandes väideti, et Kingissepa tapmise järel jäädi ilma “leninlik-stalinlikku tüüpi juhust”, kes “kasvatas eesti kommuniste Lenini-Stalini õpetuse vaimus” (Naan 1952:338), siis 1957. aasta väljaandes kaotati Stalini viide ära ning lause muudeti vastavalt “leninlikku tüüpi juht” ja “marksistlik-leninliku õpetuse vaimus” (Naan 1957:440). Ühtlasi rõhutatakse kõikides

---

³³ Töörahva Ühine Väerinne (TÜV) oli Eesti kommunistide legaalne organisatsioon, mis tegutses aastatel 1920-1924. Selle loosungite kaudu nõuti näiteks tööpäevade lühendamist, palkade tõstmist ja elutingimuste parandamist. 1924. aasta alguseks kuulus TÜV-sse ligikaudu 2000 inimest. Riigikogu I valimistel 1920. aastal said kommunistid Tallinna Ametiühingute Kesknõukogu nime all viis saadikukohta ja 1923. aasta Riigikogu II valimistel Töörahva Ühise Väerinde nime all kümme kohta (Vahtre 2005:73-74; Zetterberg 2009:411; Tarvel 2018:219).

³⁴ Kommunistid Jaan Kreuks ja Johannes Linkhorst läksid vaatama 1. mai meeleavaldust, mis oli osaliselt nende enda korraldatud. Seal tunti nad ära ning Linkhorst saadi kätte. Ta rääkis Kaitsepolitseile välja Viktor Kingissepa korteri asukoha, kes saadi kätte 3. mai öösel õdede Juliana ja Salomonja Telmani korterist. Pole täpselt teada, kas ta pärast vangilangemist ka tunnistusi jagas, kuid ajalehtede sõnul olevat ta tundnud puudust “põhimõttekindlastest ja võimekatest võitluskaaslastest” ning rääkinud lähemalt suurte rahade saamisest Venemaalt ja kommunistide edasistest plaanidest. Kui tema käest küsiti, mis ametit ta peab, vastas ta, et ta on “Eesti töörahva ustav poeg” ja “vabariigi kukutaja”, kes ei soovi Eesti iseseisvusele pikka iga. Kohtus hakkas ta samuti pidama kommunistlike loosungeid ja surmaotsuse olevat ta vastu võtnud pigem külmavereliselt (Valge 2014:106-107).

õpikutes kommunistide “suurt menu” nii Riigikogu kui ka maa- ja vallavolikogude valimistel, mis olevat aga “kodanluse” kartma pannud ja viinud massiliste arreteerimisteni.³⁵

Eriti suurt tähtsust omistatakse kõikides õpikutes 1924. aasta 1. detsembri mässukatsele. Lähemalt kirjeldatakse ülestõusu ettevalmistusi, sündmuste käiku, selle liidreid, erinevate objektide ründamist ja ka puudujääke (Naan 1952:341-344; Naan 1957:449-454; Siilivask 1959:174; Maamägi 1971:252-259; Siilivask 1987:130-132; Siilivask 1988:80-81). 1971. aasta õpikus räägitakse ka näiteks relvastatud võitlusrühmade loomisest, kuhu oktoobri lõpus olevat kuulunud ligikaudu tuhat meest.³⁶ Nimetatud on ka erinevate võitlusrühmade juhte, nagu Johannes Jürnat, Valter Kleini, Georg Kreuksi, Rudolf Pälsonit, Arnold Sommerlingi jt,³⁷ aga eelkõige kogu ülestõusu liidrit Jaan Anveltit (Maamägi 1971:254-256). Värvika näitena on kõikides õpikutes välja toodud Arnold Sommerlingi ja tema kahe kaaslaste üheksa tundi kestnud lahing “30-mehelise hambuni relvastatud karistussalgaga” (osades õpikutes 45 (ratsa)politseinikuga), milles nad lõpuks “ebavõrdses võitluses” langesid³⁸ (Naan 1952:344; Naan 1957:452; Siilivask 1959:174; Maamägi 1971:258; Siilivask 1987:132; Siilivask 1988:81). Ühtlasi on igas õpikus mainitud riigivanema Friedrich Akeli adjutandi põgenemist akna kaudu, “jättes riigivanema saatuse hoolde” (Maamägi 1971:256; Siilivask 1987:131) või tehes seda pesu väel (Naan 1952:343; Naan 1957:451); 1988. aasta väljaandes olevat ta proovinud Akelile kuskilt abi leida³⁹ (Siilivask 1988:80). 1952. aasta väljaandes peetakse

---

³⁵ Siinkohal peetakse silmas kommunistide edu Riigikogu I ja II koosseisu valimistel 1920. ja 1923. aastal, milles nad said vastavalt viis ja kümme saadikukohta (vt joonealune märkus nr 33). Pärast 1924. aasta detsembri mässukatset vahistati enamik aktiivsematest kommunistidest ning nende organisatsioonid pandi kinni (Vahtre 2005:75; Zetterberg 2009:411).

³⁶ Tuhat meest on tõsine liialdus. Tallinnas loodeti kokku saada ~700-800 inimest, kuid realsuses ilmus kohale vaid ~350 meest ning vahel taheti appi võtta täiesti juhuslikke inimesi, kellest osad osutusid isegi kindralstaabi ja Kaitsepolitsei agentideks (Vahtre 2005:74).

³⁷ Tegemist on eesti kommunistidega, kes võtsid kõik 1. detsembri mässukatsest osa. Johannes Jürna (30. juuni 1895 - 13. märts 1930) tapeti Poliitilise Politsei (Kaitsepolitsei) poolt, Valter Klein (9. märts 1892 - 3. märts 1925) suri Tallinnas Nõukogude Liidu saatkonnas väidetavalt kopsupõletikku, Georg Kreuks (14. juuli 1896 - 7. detsember 1924) hukkus pärast mässukatset tulevahetuses politseiga, Rudolf Pälson (24. juuni 1900 - 7. detsember 1924) hukkus koos Georg Kreuksiga (ISIK 2020) (Arnold Sommerling - vt joonealune märkus nr 38).

³⁸ Arnold Sommerling (23. juuli 1898 - 5. detsember 1924) oli Eesti kommunist ja Eestimaa Leninliku Kommunistliku Noorsooühingu (EKNÜ) looja, kes oli ka üks 1. detsembri mässukatse korraldajatest. Ta langes koos EKNÜ Keskkomitee liikme Osvald Piiri ja Tallinna linnavolikogu liikme Eduard Amboosega võitluses kaitsepolitseiga Tallinna lähedal Nehatu valla Iru küla Tupsi talus (Pruuli 2008:70).

³⁹ See intsident leidis ka tegelikult aset. Veidi enne kella 6 tungis neli kommunisti riigivanema majja, mistõttu peitis Akel ennast põõningule. Umbes poole tunni pärast põgenes akna kaudu ka Akeli adjutant August Schönberg. Seda, kas adjutant oli pesu väel või mitte, allikatest välja ei tule (Rosenthal 2010:711). Samas on vaenlase naeruvääristamine üks propaganda oluline osa.

mässukatse ebaõnnestumise põhjusteks Jaan Anvelti poolset “marksistlik-leninliku õpetuse” teadlikku ignoreerimist, nõrka organiseerimistööd, vastase ülekaalu ja relvade puudust; hilisemates õpikutes enam Anvelti ei süüdistata. 1952., 1971. ja 1987. aasta õpikutes väideti korrektselt, et “149 protsessi” tulemusena mõisteti eluks ajaks sunnitööle 39 kaebelust (Naan 1952:343), kuid 1957. aasta väljaandes on selleks numbriks 46⁴⁰ (Naan 1957:450). 1952. aasta väljaandes isegi väideti, et USA valitsus olevat teinud ettepaneku “luua midagi Ku Klux Klani taolist”, mille tagajärjel olla aktiveeritud Kaitseliidu tegevust, mis asus koheselt omavolitsema ja töörahvast terroriseerima (Naan 1952:347-348). Pikemalt räägitakse ka ülestõusule järgnenud “suurest terrorist” mässust osavõtnute vastu, keda olevat pekstud, piinatud, visatud elektrivanni, skalpeeritud ja läbi kadalipu viidud⁴¹ (Naan 1952:344-345); 1957. aasta köites on välja toodud ka piinamismeetodid, mida nende peal olla rakendatud.⁴² Ülejäänud õpikutes, s.o 1971. ja 1959. aasta ning perestroika perioodide väljaannetes kirjeldatakse mässu mahasurumisele järgnenud piinamisi või karistussalkade tegevust pigem lühidalt ja suuremate kirjeldusteta (Siilivask 1959:175; Maamägi 1971:258; Siilivask 1987:132; Siilivask 1988:81).

Vabadussõjalaste esilekerkimise juures kujutatakse neid kõikides õpikutes “hitlerlaste” ja “kaikameestena”, kellel olid tihedad sidemed Natsi-Saksamaaga ja kes soovisid kehtestada “fašistlikku diktatuuri” ja allutada Eesti Saksamaale.⁴³ Teostes kirjeldatakse vabadussõjalaste

---

⁴⁰ 149 protsessi tulemusena mõisteti süüdi 129 inimest. Eluaegsele sunnitööle mõisteti 39 inimest, 15 aastat sunnitööd 28 inimesele, 12 aastat sunnitööd kuuele inimesele, 10 aastat sunnitööd 19 inimesele, kaheksa aastat sunnitööd kuuele inimesele, kuus aastat sunnitööd 15 inimesele, neli aastat vangistust viiele isikule, kolm aastat vangistust 11 inimesele (Rosenthal 2010:641).

⁴¹ Ülestõusule ei järgnenud küll “suurt terrorist”, küll aga sellest osavõtnud inimeste vahistamine ja ka vastavad kohtuprotsessid, mille käigus langetas sõjakohus 155 surmaotsust (Vahtre 2005:74-75; Zetterberg 2009:411). Elektrivann, skalpeerimine ja kadalipp kui Kaitsepolitsei piinamise meetodid on aga tõenäoliselt autori enda looming.

⁴² “Vangistatuid peksti ja piinati. Laialdaselt tarvitati “elektrivanni”. Ülekuulamisel piinati nii metsikult, et mõned, kes ei suutnud välja kannatada, hüppasid kolmanda-neljanda korruse aknast raudus kätega välja. Siniseks pekstud K. Kruusamägi hüppas kaitsepolitsei hoone kolmanda korruse aknast välja, kusjuures tal murdsid mõlema käe ja jala luud. Ta viidi surnukambrisse, kus ta alles viis tundi hiljem suri. J. Kruuskmann hüppas aknast välja ja jäi rippuma telefonitraadidesse. Ülestõusust osavõtnud, kes võeti kinni Tallinna sõjakooli juures, ja ka teisi, keda vaid kahtlustati ülestõusust osavõtmises, seoti ühise köiega kokku ja aeti siis 50 aspirandi vahelt läbi kadalipu; seejärel lasti poolsurnuks pekstud inimesed kuulipildujaist maha. Massilisi mahalaskmisi teostati linnakomandandi hoovis. Metsiku valge terrori laine veeres üle kogu Eesti (Naan 1957:454).”

⁴³ Vabadussõjalaste liikumisele olid omased autoritaarsuse tunnused, nagu näiteks juhikultuse ja rahvusühtsuse edendamine, kutsekodade eelistamine poliitilistele parteidele ning sageli nähti Itaalia valitsevat režiimi eeskujuna. Suurt rolli mängis ka nende kasutatud sümbolika: mustad baretid, mustvalged lipud, käesidemed, oma hümn ja tervitusviis, kuid erinevalt näiteks Saksamaast puudus neil rassilise puhtuse idee ning enamik vabadussõjalasi muretsesid ennekõike Eesti riigi tuleviku pärast, osutades näpuga valitsuse tehtud vigadele.

vastandlikku demagoogiat nii töörahvale kui ka kodanlusele, proovides rahva erinevaid osi enda poole meelitada. Kõige selle juures rõhutatakse kommunistlike organisatsioonide ettenägelikkust ja nende üleskutseid töörahvale, et nad astuksid vapside kavandatava riigipöörde vastu. Nenditakse, et kuna kommunistlik partei oli sunnitud tegutsema põranda all, ei suutnud nad osutada vastupanu “fašistlikule riigipöördele” (Naan 1952:356-358). Erinevalt 1952. aasta väljaandest on alates 1957. aasta õpikust välja toodud nende organisatsiooni nimi Eesti Vabadussõjalaste Liit (Naan 1957:473; Naan 1959:177; Maamägi 1971:305; Siilivask 1987: 134; Siilivask 1988:85); esimeses köites öeldi lihtsalt, et “rahvas kutsus neid vapsideks” (Naan 1952:355). Lisaks on osades õpikutes välja toodud ka vapside eelnõu üle hääletamine 1933. aasta oktoobris ning poolt- ja vastuhääled sellele⁴⁴ (Naan 1957:473; Siilivask 1959: 179; Maamägi 1971:309; Siilivask 1987:135). Kõikides teostes tuuakse välja vapside avalik toetus Saksamaa natsidele, kes olevat neid seepeale hakanud ka rahaliselt toetama⁴⁵ (Naan 1952:356; Naan 1957:473; Siilivask 1959:177-178; Maamägi 1971:308-309; Siilivask 1987: 134; Siilivask 1988:85).

1934. aasta märtsi riigipöörde juures on kõik õpikud pigem sama tooniga. Lähemalt räägitakse Konstantin Pätsi ja Johan Laidoneri poolt läbi viidud riigipöördest, sõjaseisukorra kehtestamisest, demonstratsioonide keelamisest, Riigikogu suvepuhkusele saatmisest ja “terroristliku diktatuuri” võimule tulemisest. Uut põhiseadust kirjeldatakse aga “eelmisest veelgi fašistlikumana”, mis olevat eemaldanud viimased demokraatia jäänused. Lähemalt räägitakse ka karmist tsensuurist, koosolekute keelust, töötute sunnitöölaagritest ning propagandast sotsialismi ja demokraatia vastu⁴⁶ (Naan 1952:359-362; Naan 1957:478; Siilivask 1987:134-136; Siilivask 1988:85-88). 1959. aasta õpikus on välja toodud ka

---

Samuti olid nad rahva seas üsnagi populaarsed, eelkõige linnaelanike ja noorema põlvkonna juures. Siiski oli nende propaganda paljuski demagoogiline ja ka katteta lubadustega (Vahtre 2005:86; Valge 2019:383).

⁴⁴ 1957. aasta köites välja toodud poolt- ja vastuhääled vabadussõjalaste põhiseadusmuudatusele on korrektsed, nimelt poolt hääletas 416 878 ja vastu 156 894 inimest (teoses on vastuhäälteks loetud 156 984, kuid tõenäoliselt on tegemist kirjaveaga) (Vahtre 2005:89).

⁴⁵ Vapsidevastased süüdistused, nagu nad oleksid natsidega koostööd teinud, pärinesid tegelikult sotsialistidelt ja kommunistidelt. Johan Sooman, politsei peavalitsuse asedirektor, ütles 1933. aasta veebruaris rahaasjanduse komisjonis, et politseil puuduvad andmed selle kohta, et vabadussõjalased oleksid saanud välismaalt (sh Saksamaalt) raha. Sääraseid tõendeid ei saanud seega olla ka sotsialistidel, ehkki nende häälekandja Rahva Sõna seda tulihingeliselt väitis (Valge 2019:415, 432).

⁴⁶ Riigipöördele järgnesid tööpoolest mitmed erinevad piirangud ja kodanikuõiguste kitsenemine (poliitiliste organisatsioonide keelustamine, valitsust kritiseerivate kirjutiste keelamine, tsensuur, kinode, teatrite ja muusikaürituste repertuaari kontrollimine jne), mille tagajärjel asendus senine demokraatlik valitsemiskord autoritaarsega (Vahtre 2005:86), kuid “terroristlik diktatuur” ja “eelmisest veelgi fašistlikum” on liialdused.

riigipöörde õnnestumise põhjused, eeskätt kommunistliku partei võimetus “fašiste tagasi lüüa”, “kodanluse” käes olev politsei, sõjavägi ja ajakirjandus, toetus “välismaistelt imperialistidelt” ja sotside reetlikkus⁴⁷ (Siilivask 1959:180). Eesti edasist sisepoliitilist arengut kuni 1939. aastani seostatakse õpikutes just tihedamate sidemete loomisega Eesti ja Natsi-Saksamaa vahel, mille üheks eesmärgiks oli töörahva veelgi suurem tagakiusamine, ärakasutamine ja “valmistumine sõjaks Nõukogude Liiduga”.

3.3. Välispoliitika

Kõikidele käesolevas uurimistöös uuritud õpikutele on omane rõhutada Eesti “kodanluse” soovi olla tulevase Nõukogude-vastase interventsiooni platsdarmiks, mille kaudu levitada Lääne tsivilisatsiooni itta, mistõttu olevat proovitud ka luua erinevaid sõjalisi liite teiste Balti riikide, Soome ja Poolaga.⁴⁸ Seejuures rõhutatakse Nõukogude Liidu “rahupoliitikat” ja riigi püüdeid sõlmida Baltimaadega mittekallaletungilepinguid.⁴⁹ Välja on toodud ka Kelloggi-Briandi pakti sõlmimine ja Nõukogude-vastase ühisrinde katsete nurjumine⁵⁰ (Naan 1952: 352-354; Naan 1957:466; Maamägi 1971:270-272). 1957. aasta väljaande välispoliitikat puudutav alapeatükk on väga sarnane 1952. aasta kõite samanimelise alapeatükiga, kuid lisatud on lõik, milles räägitakse Soome “sõjalisest avantüürist” Nõukogude Venemaa vastu

---

⁴⁷ Valdav osa rahvast leppis esialgu riigipöördest tingitud valitsuse sammudega ning isegi Riigikogu aktsepteeris neid, kinnitades seejuures kaitseseisukorra väljakuulutamist riigivanema otsusel. Eelkõige õnnestus riigipööre seetõttu, et rahvas uskus vapsidevastaseid süüdistusi ning oli väsinud aktiivsest poliitilisest propagandast. Demokraatia piiranguid peeti ajutiseks ja arvati, et need tühistatakse kohe, kui kaitseseisukord lõppeb. Samuti toetasid Konstantin Pätsi valitsust sotsialistid ja Laidoneri pooldajad. Nimetatud põhjuste tõttu ei saanudki tekkida tõsisemat vastasleeri ja vähesed vastuastumised olid pigem erandlikud. Kommunistide “võimetus” riigipöördele vastu seista taandus ennekõike selleni, et nende tegevus oli selleks ajaks juba ammu põranda alla koondunud ja nende toetajaskond oli väga minimaalne, et reaalselt vastuseisu organiseerida (Vahtr 2005:93).

⁴⁸ Balti riigid proovisid 1920. aastatel luua Balti liitu, millesse kuuluksid Eesti, Läti ja Leedu, aga ka võimalusel Poola ja Soome. Need läbirääkimised nurjusid erinevate probleemide tõttu, näiteks Poola ja Leedu tüli Vilniuse piirkonna pärast ning Soome lähenemine Skandinaavia riikidele. Ainsa kokkuleppena realiseerus Eesti ja Läti vahel 1923. aastal sõlmitud liiduleping, mille sisuline tähendus jäi aga ainult paberile, sest vastastikuse kaitse tagamine jäi rakendamata (Medijainen 1998:20-21, 95; Kriiska 2017:274; Tarvel 2018:238, 244).

⁴⁹ Pärast Locarno kokkuleppete allkirjastamist 1925. aasta oktoobris suhtus Nõukogude Liit Balti riikide regionaalse liidu loomise ideele negatiivselt, süüdistades neid Nõukogude-vastases tegevuses. Seepeale käis Nõukogude Liit igale riigile välja pakkumise luua kõikidega eraldi mittekallaletungi-, neutraliteedi- ja kaubanduslepingud (Medijainen 1991:8-10).

⁵⁰ Tegelikult toetas Nõukogude Liit 1930. aastate keskel Balti liidu loomist just vastukaaluks Saksa agressioonile, toetades Eestit, Lätit ja Leedut nii majanduslikult kui ka poliitiliselt (Medijainen 1991:37; Medijainen 1998:20-21).

Karjalas, mida Eesti kodanlus olevat toetanud nii diplomaatiliselt kui ka majanduslikult⁵¹ (Naan 1957:433). Võrreldes 1952. aasta väljaandega asetatakse 1957. ja 1971. aasta õpikutes suuremat rõhku Eesti püüetele rikkuda NSV Liidu ja teiste Baltimaade vahelisi lepinguid, ärgitades neid “Londoni näpunäidetel” mitte sõlmima⁵² (Naan 1957: 465-466; Maamägi 1971:270-272, 315-317, 359-364). Samuti on teostes välja toodud Nõukogude Liidu “rahuarmastav välispoliitika” ja mittekallaletungilepingu sõlmimine Eestiga 4. mail 1932, kuid siiski rõhutatakse, et Eesti valitsusel polevat “kavatsustki loobuda oma Nõukogudevastasest poliitikast” (Naan 1957:476-477; Maamägi 1971:359-364). Mainitakse ka Nõukogude Liidu ettepanekut Saksamaale, garanteerimaks Baltimaade “sõltumatust ja territoriaalset terviklikkust”, mille Eesti valitsus aga tagasi lükkas⁵³ (Naan 1957:480; Siilivask 1959:182; Maamägi 1971:315). Pärast 1934. aasta riigipööret olevat tihenened sõjaline koostöö eeskätt Saksamaaga, mida olevat tagant õhutanud ka Ameerika ja Inglise “imperialistid”, sooviga alustada millalgi uut sõjakäiku NSV Liidu vastu. Ühtlasi rõhutatakse Eesti ja Saksa kindralstaabi visiite mõlemasse riiki⁵⁴ (Naan 1952:366; Naan 1957:485; Maamägi 1971:362-363; Siilivask 1987:143-144; Siilivask 1988:90). 1957. aasta väljaande kohaselt olevat sõjalised kulutused moodustanud 1936/1937. aasta riigieelarvest koguni poole

---

⁵¹ Ilmselt mõeldakse siinkohal Ida-Karjala ülestõusu 1921. aasta novembrist kuni 1922. aasta veebruarini, mil Soome vabatahtlikud ja karjalased ründasid Nõukogude Karjalat, eesmärgiga saavutada iseseisvus. Ülestõusnud pöördusid erinevate abipalvetega nii Soome, Taani kui ka Eesti valitsuse poole, kuid teadaolevalt mingeid “diplomaatilisi ega majanduslikke” meetmeid nende toetuseks vastu ei võetud (Kilin 2018).

⁵² 1920. aastatel proovis Nõukogude Liit seista Balti liidu tekkimisele vastu, soovides nendega ühekaupa eraldi kahepoolseid lepinguid sõlmida. Kui Adolf Hitler aga 1930. aastate alguses Saksamaal võimule tuli, oli Kreml nõus lubama Balti riikide vahelist koostööd, kuid ainult omaenda garantii kaudu. Suurbritannia oli aga juba 1920. aastate alguses öelnud Eestile, et tulevikus, kui peaks tekkima Vabadussõja sarnane stsenaarium, ei saada nad enam oma laevastikku Tallinna. Diplomaatiliselt oli brittide eesmärgiks toetada Baltimaade ja Skandinaavia riikide vahelisi suhteid, tugevdamiseks seeläbi esimeste rahvusvahelist positsiooni. See aga viimastele ei meeldinud (Vahtre 2005:112-114).

⁵³ 1933. ja 1934. aastal koostati nn idapakt ehk Ida-Locarno plaan, mille regionaalsest vastastikusest abistamisest paktist pidid osa võtma Saksamaa, Nõukogude Liit, Poola, Baltimaad, Tšehhoslovakkia (arvestati ka Rumeenia ja Soome võimaliku ühinemisega). Eesti valitsus polnud aga sugugi pakti poolt, kartes Nõukogude Liidu poolt järgmisel aastal välja käidud soovi rajada Eesti territooriumile oma sõjaväebaase (Medijainen 1991:36-37, 43; Medijainen 1998:80). Balti liidu välisministrite konverentsil otsustati ettepanek tagasi lükata (Vahtre 2005:114).

⁵⁴ Pärast natside võimuletulekut Saksamaal oli viimane Eesti iseseisvuse suhtes vägagi eitaval seisukohal, tänu millele võttis ka Eesti omaks hoiaku, mis oli Saksamaa-vaenulik. Situatsioon aga muutus, kui Suurbritannia ja Saksamaa sõlmisid 1935. aastal omavahel mereväekokkuleppe, millega esimene kaugenes Läänemerelt. Võrreldes Nõukogude Liiduga oli Saksamaa Eesti silmis aga palju avatum ja selgem (*Ibid.*, lk 115). Samuti sõlmiti Eesti ja Saksamaa vahel 1939. aasta juunis mittekallaletungileping. Mis puudutab aga riigivisiite, siis neid tehti tegelikkuses nii Saksamaa kui ka Nõukogude Liidu suunal. 1939. aasta juulis külastas Tallinna Saksa raskeristleja “Admiral Hipper”; 1937. aasta juunis saabus Tallinna Punalipulise Balti laevastiku soomusristleja “Marat”; 1936. aasta novembris käis Eesti kindralstaabi ülem kindralmajor Nikolai Reek Saksamaal ja 1939. aastal Eesti esindajana ka Hitleri sünnipäeval; 1939. aasta juunis külastas Saksa maavägede kindralstaabi ülem Franz Halder Eestit; 1936. aastal käis Nikolai Reek koos Leedu ja Läti kindralstaabi ülematega Moskvas ametlikul visiidil, võtmaks osa 1. mai pidustustest; 1937. aastal tegi Nõukogude Liidu kindralstaabi ülem Aleksandr Jegorov sarnase visiidi Baltimaade pealinnadesse (Tarvel 2018:238-239).

⁵⁵ (Naan 1957:485), hilisemates õpikutes pole seda enam välja toodud - 1971. aasta köites mainitakse lihtsalt, et “fašistliku diktatuuri aastatel pühendati palju tähelepanu sõjalistele ettevalmistustele” (Maamägi 1971:346). Sama aasta õpikus on ainsana välja toodud ka Tartu rahulepinguga sätestatud opteerimiskampaania, mille kohaselt said Nõukogude Venemaal elavad eestlased taotleda Eesti kodakondsust, kuid Eesti valitsus olevat aga tegelenud hoopis “spionaaži, spekulatsiooni, kulla ja muude väärtuste väljaveo ning Nõukogude-vastase agitatsiooniga”⁵⁶ (*Ibid.*, lk 230-231). Samuti rõhutatakse NSV Liidu soovi mittekallaletungilepingute sõlmimiseks Balti riikidega, millest ainult Eesti keeldus,⁵⁷ ning Eesti riigi “otsest toetust” fašistlikele vägedele Hispaania kodusõjas⁵⁸ (*Ibid.*, lk 362). 1980. aastatel ilmunud ajalooõpikutes räägitakse välispoliitikast varasemate teostega võrreldes vaid paaril leheküljel. 1987. aasta õpikus on selle kohta ainult üks peatükk “Suure sõja eelõhtul”, milles kirjeldatakse Eesti ja Saksamaa vaheliste suhete elavnemist 1939. aastal, Hitleri plaani “lahendada Balti probleem”, asustamaks Balti riigid sakslastega, ning NSV Liidu muret Balti riikide iseseisvuse üle ja sellele järgnenud mittekallaletungilepingute sõlmimist (Siilivask 1987:143-146). 1988. aasta väljaandes on põgusalt mainitud 1923. aastal Eesti ja Läti vahel sõlmitud sõjalist liitu, mis olla suunatud Nõukogude Liidu vastu (Siilivask 1988:77), ning sarnaselt eelmisele köitele räägitakse lühidalt vastastikuse abistamise paktide sõlmimisest NSV Liidu ja Baltimaade vahel ning Eesti keeldumisest täita pakti kohustusi ja tingimusi (Siilivask 1988:91-92).

---

⁵⁵ Jaak Valge toob oma teoses “Economic Nationalism and Industrial Growth. State and Industry in Estonia 1934-39” tabeli kujul välja, et riigikaitseks kulutused moodustasid 1936/1937. aasta riigieelarvest 24% (Valge 1998:70).

⁵⁶ Nimetatud optsioon leidis tõesti aset. Tartu rahulepingus sätestati, et kõik üle 18 aasta vanused inimesed nii Venemaa kui Eesti territooriumil võivad ühe aasta jooksul opteerida emma-kumma kodakondsust. Vahemikus 1920-1923 jõudis Nõukogude Venemaalt Eestisse ~37 600 kodanikku (Luts-Sootak 2018:10, 23). Siiski vastab tõele, et osa Eesti poliitilisest eliidist tegeles 1920. aastate alguses nn kullapesuga, mille tulemusena jäi Eestisse ~30-50 miljonit kuldrubla, mille väärtus võrdus 5,1-8,5 miljardile Eesti margaga (Zetterberg 2009:437). Küll aga olid enamlased ise seotud selle kulla tarnimisega Lääne-Euroopasse, müües kullatagavarasid, mis olid varasemalt kuulunud Tsaari-Venemaale. Aastatel 1920-1922 vedasid nad Venemaalt Eesti kaudu ~700 tonni väärtuses kulda (Tarvel 2018:218). Kullapesust võtsid osa näiteks Scheel ja Co, Harju Pank ning Pung ja Co, aga ka Eesti Riigikassa ja Eesti Pank. Hinnanguliselt võis Eesti riik “kullapesu” vahendusel teenida ~30 miljonit kuldrubla (Vahtre 2005:77). Nõukogude-vastase agitatsiooniga tegelemine tundub olevat väljamõeldis.

⁵⁷ Eesti ja Nõukogude Liidu vahelised läbirääkimised mittekallaletungilepingu sõlmimise üle katkesid 1927. aasta mais ja ennekõike seepärast, et viimane nõudis sõlmitavas lepingus “absoluutse erapooletuse kinnitamist ja Rahvasteliidu ees olevate kohustuste väljajätmist”, millega Eesti ei olnud nõus (Medijainen 1991:17).

⁵⁸ 20. veebruaril 1937 riigivanema poolt välja antud dekreedid kohaselt polnud Eesti kodanikel lubatud Hispaania kodusõjast osa võtta kummalgi osapoolel. Samuti oli keelatud vabatahtlike värbamine ja kihutustöö tegemine. Karistus Hispaania kodusõjast osavõtmisel või kihutustöö tegemisel oli kuni kolmeaastane vangistus (Riigi Teataja 1937:289). Siiski võttis seaduse keelust hoolimata konfliktist osa ~80-100 eestlast (Ohmann 2017).

3.4. Majandus

Kõikides õpikutes kirjeldatakse iseseisva Eesti Vabariigi majandust üsna sarnaselt ning suuri erisusi nende vahel ei esine, muudatused taanduvad eelkõige majanduslanguse või -kasvu põhjuste rõhuasetustele. Eesti Vabadussõja järgse majanduse kirjeldustes lähtutakse ennekõike Nõukogude Liidu vastasest orientatsioonist, jätmaks muljet, nagu oleks Eesti taotluslikult lükanud kaubandussuhted NSV Liiduga tagaplaanile, mis omakorda viinud suurtööstuse laostumise ja aina suureneva sõltuvuseni Lääne suurriikidest. Korduvalt on mainitud Eesti muutumist “Lääne-Euroopa agraarriipsiks”, eriti just varasemates õpikutes. Lääneriigid olevat soovinud saada Eestist odavaid toidu- ja tooraineid ning poolfabrikaate, müües seejuures Eestile erinevaid seadmeid, tarbeesemeid ja põllutöömehhanismid väga kõrgete hindadega.⁵⁹ Palju keskendutakse just suurtööstuse allakäigule ja ettevõtetele meeletute laenude andmisele, mis aga läks “kodanliku” võimuladviku taskusse. Mainitakse ka Konstantin Pätsi ja Johan Laidoneri poolt loodud Harju Panka, mille maksujõuetuks muutumine juhtus tänu nende korrupsioonile.⁶⁰ Perestroika-aegsetes kooliõpikutes on välja

---

⁵⁹ Kui Eesti riik tekkis, päriti võrdlemisi lagunev majanduslik struktuur. Enamik ettevõtteid Eesti territooriumil oli loodud rahuldama kõvasti suurema Vene riigi vajadusi nii organisatoorsel tasandil kui ka tootmise tehnoloogia osas. Seetõttu oli Eesti tööstus pärast iseseisvust väga raskes olukorras. Venemaa sulges oma piirid neile, kes olid varem ostnud sealt kaupa, ning Eesti tööstus jäi ilma elutähtsast turust. Iseseisvudes pöördusid kõiksugu tööstusharud riigi poole abipalvetega, kuid püüded neid rahuldada killustasid niigi väheseid ressursse (Valge 2006:25). Tänu mõlemale sõjale hävisid paljud suurtööstuse ettevõtted ning paljud neist olid viidud Venemaale. Põllumajandus kannatas eelkõige kütteainete ja tööstuskaupade puuduse käes, samuti andsid kõvasti tunda tööjõupuudus tänu meeste mobiliseerimisele ja hobuste rekvireerimisele. Suurt kahju oli tekitanud ka Saksa okupatsiooni aegne toidu- ja toorainete vedu Saksamaale. Pärast Vabadussõja lõppu jäi Vene turg ennekõike poliitilistel põhjustel kättesaamatuks. Eesti siseturg vajab küll ohtralt tööstuskaupu, ent elanikkonna ostujõud oli väga madal. Euroopa turud huvitusid küll Eesti toiduainetest ja tarbekaupadest, kuid neid läks tarvis ka Eesti pinnal (Vahtre 2005:55, 58). Kui Nõukogude Venemaal rakendati majanduse käima lülitamise eesmärgil nn uus majanduspoliitika (NEP), siis said mitmed Venemaa riiklikud tellimused anda tööd Eesti paberi- ja metallitööstusele, k.a näiteks vedurite kapitaalremondi töö. Aastatel 1920-1924 loodi Eestis 1100 uut tööstusettevõtet ja tööliste arv tõusis 10 000-lt 33 000-le. Suurt rolli majanduskasvu rahastamisel mängis Venemaa ise, eeskätt Tartu rahulepingu alusel saadud 15 miljonit kuldrubla. Väide muutumisest Lääne-Euroopa “agraarriipsiks” ei pea aga paika, sest mitmed Eesti ettevõtted pääsesid Lääne-Euroopa turgudele, tootes neile puuvillaseid ja villaseid kangaid (Rootsile, Soomele ja Saksamaale) ning rotatsioonipaberit (USA-le), ent sõdadest riisunud Eesti majandus pidi ennekõike suutma toetada ka oma siseturgu, mida tehti näiteks masinaehitustehaste ning kütuse-, kerge- ja toiduainetööstuse ettevõtete poolt (*Ibid.*, lk 76-77; Valge 1998:32).

⁶⁰ Vastab tõele, et Konstantin Päts ja Johan Laidoner olid ühed Harju Panga loojad ning 1925. aastal kuulutati Harju Pank maksejõuetuks. Harju Pank ning selle konsortsiumid said Eesti Pangalt kõige rohkem laene, 796 miljoni marga ulatuses, mis moodustas kõikidest Eesti Pangale võlgu oldud summadest 36% (Valge 2006:130). 1921. aasta lõpul ulatus Eesti Panga poolt antud laenude summa 1,4 miljardi margani, 1922. aastal aga juba 3 miljardi margani (Valge 2019:222).

toodud ka Vabadussõja järgne Eesti riigi suur välisvõlg⁶¹ (1,5 miljardit Eesti marka). Pikemalt räägitakse maaseaduse venimisest, selle kasust eelkõige Vabadussõjast osa võtnud sõduritele ja jätkuvalt suurest maata jäämisest talurahva seas⁶² (Naan 1952:329-331; Naan 1957:423; Siilivask 1959:170; Maamägi 1971:212; Siilivask 1987:126-128; Siilivask 1988:75-77). Lähemalt kirjeldatakse riigi orienteerumist põllumajandusele ja maareformiga maa jagamise “täitmatuid” rendilepingu tingimusi⁶³ (Maamägi 1971:219-221). 1980. aastatel ilmunud õpikutes rõhutatakse ka madalat linnastumust (68% rahvastikust elas maal, 32% linnades ja alevikes)⁶⁴ ja negatiivset rahvastiku juurdekasvu⁶⁵ (Siilivask 1987:126-128; Siilivask 1988: 75-77).

Pärast 1. detsembri mässukatset olevat saabunud ajutine stabiliseerumine nii poliitilises kui ka majanduslikus elus.⁶⁶ Seejuures olevat suurenenud sõltuvus väliskapitalist, mis viivat ka rahalise katastroofi ja rahareformini 1927. aastal,⁶⁷ rahandus ise aga langenud täielikult

---

⁶¹ Reaalsuses oli Eesti riigi välisvõlg pärast Vabadussõda üle kolme korra suurem, ~4,9 miljardit marka (Vahtre 2005:58).

⁶² Maareformi suurem osa sai valmis 1929. aastaks, kuid siiski ei saanud kõik soovijad maad: kokku tehti 54 000 sooviavaldust maa saamiseks, ent uusi talusid loodi kõigest 35 000. 1926. aasta alguses võeti parlamendis vastu nn popiseadus, mis lubas väikerentnikel, kes elasid ostutalude ääremaal, osta välja nende kasutuses olnud rendipinna. Tänu popiseadusele kasvas maaomanike arv ~10 000 perekonna võrra (*Ibid.*, lk 79; Zetterberg 2009:405, 439; Kriiska 2017:275; Tarvel 2018:216-217; Valge 2019:169).

⁶³ Maaseadusega olid põlisrendile antud kõik asundustalud, ent asunikud ei soovinud põlisrenti, mistõttu 1925. aastal võttis parlament vastu seaduse, millega oli võimalik maad erastada ja 60 aasta jooksul nii endised renditalud kui ka uued asundustalud päriks osta. Kuna varasem otsus hüvitada endiste mõisnike maaomand tekitas Eesti riigile mitmeid probleeme välismaailmas ja ees ootas välislaenu võtmine, otsustas parlament 1926. aasta kevadel endistele maaomanikele võõrandatud maade eest raha maksta. Maksmiseks oli aega 55 aastat ja hind võrdlemisi madal (võõrandatud maad olid väärt ~100 miljonit krooni, kuid välja tuli maksta kõigest ~17 miljonit). Nõnda väike summa tekitas rahva seas nii palju pingeid, et parlament ei julgenud seda seaduseelnõud rahvahääletusele panna, kartes, et see kukub tõenäoliselt läbi (Vahtre 2005:79; Valge 2019:170).

⁶⁴ Teoses välja käidud protsendid maa- ja linnaelanike suhtosa kohta tunduvad olevat õiges suurusjärgus. 1922. aastal elas maal 72,1% rahvast ja linnas 27,9%; 1934. aastal aga vastavalt 68,6% ja 31,4% (Medijainen 1991: 108; Vahtre 2005:63).

⁶⁵ Pärast Vabadussõda Eesti rahvaarv ajutiselt kasvas, eeskätt tänu Tartu rahulepingu optsiooniga Venemaalt Eestisse tulnud elanike arvelt. Alates 1924. aastast muutus aga rändesaldo negatiivseks, peamiselt tänu soovile leida välismaalt paremat elu. Aastatel 1924-1938 lahkus Eestist kokku ~16 300 inimest, kellest ligi pooled siirdusid Euroopasse ja umbes kolmandik Põhja-Ameerikasse. 1939. aastal elas 143 500 eestlast Nõukogude Liidus (Zetterberg 2009:402; Vahtre 2005:63).

⁶⁶ Rahandusministri Otto Strandmani eestvedamisel hakati Eesti rakendama uut majanduspoliitikat. Ennekõike lähtuti just kokkuhoiust: ametnike arvu ja palka kärbiti ning riigi kulusid vähendati, Eesti kaupade eksporti tõsteti ning impordi piirati tollimaksude tõstmisega; ka krediitpoliitikat tehti karmimaks, mistõttu peatus 1925. aastal ka inflatsioon, stabiliseerus marga kurss ning riigi makse- ja väliskaubanduse bilanss samuti. Ühtlasi sekkus riik majanduse reguleerimisse senisest tugevamalt (Valge 1998:40-41; Vahtre 2005:78-79).

⁶⁷ Rahaasjade korrastamise nimel kujundati krediitpoliitika ümber, et vältida 1923.-1924. aasta majanduskriisi kordumist. Selle tarbeks muudeti laenude andmine keerulisemaks, vähendati riigipanga rolli kommertsis ning ühis- ja erapangad tehti senisest tugevamaks. Eesti Panga valuutareservi peeti liiga pisikeseks, et olla võimeline vältima uusi võimalikke rahalisi ootamatuseid, mistõttu võeti New Yorgi ja Londoni pankadelt Rahvasteliidu soovitusel 28 miljoni kroonine välislaen, mis läks Eesti rahanduse ümber kujundamiseks. Rahareform viidi läbi

“välismaiste kapitalistide” kätte.⁶⁸ Lisaks rõhutatakse tööstuse mandumist ja stagnatsiooni, võrreldes erinevate aastate tööliste arvu Vabadussõja eelse perioodiga, ning orienteerumist põllumajandusele⁶⁹ (Naan 1952:346-347). Mässukatse järel tunnistatakse majanduse mõningast stabiliseerumist põllumajanduses, väliskapitali osaluse suurenemist ning põlevkivi- ja kergetööstustoodangu kasvumist, kuid jätkuvalt olevat kestnud metalli- ja keemiatööstuse madalseis⁷⁰ (Maamägi 1971:260-267). Ekspordis olevat endiselt domineerinud just Inglismaa ja Saksamaa, kuhu 1929. aastal läks koguni 65% ekspordist.⁷¹ Väidetakse, et “kodanlus” polnud huvitatud tööpuuduse kõrvaldamisest, sest see võimaldas töölisi ära kasutada. Palk küll tõusis, aga see ei pidanud sammu elukalliduse kasvuga⁷² (Maamägi 1971:272-273). 1925. aasta majanduskriisist ülesaamine olevat toimunud tänu “põllumajandussaaduste ja metsamaterjali väljaveo intensiivistamisele”⁷³ (Naan 1957:455). Nenditakse, et põlevkivitoodang 1920. ja 1930. aastatel küll kasvas, kuid selle põhjuseks peetakse eelkõige “odava tööjõu olemasolu”⁷⁴ (Naan 1957:425).

1928. aastal ning kroonid ja sendid asendasid varasemaid markasid ja penne. Eesti Pangast sai emissioonipank; selle kommertstegevused võttis üle Pikalaenu Pank, mis hakkas pakkuma krediiti tööstusele, kaubandusele, transpordile ja ehitusele. Kõige selle tulemusena paranes 1920. aastate lõpuks Eesti majanduslik seis (Vahtre 2005:80).

⁶⁸ Ei saa kindlasti väita, et Eesti kogu majandus läks 1920. aastate keskpaigast alates “välismaiste kapitalistide” kätte. Välisinvestorid (eeskätt Rootsi ja Inglise kapital) huvitasid ennekõike Eesti põlevkivist, aga ka paberi- ja tekstiilitööstusest. Kõige suurem väliskapitali kaasamine leidis aset 1928. aastal, kui tuletikkude tootmise ja turustamise õigus läks rahvusvahelisele konsortsiumile (*Ibid.*, lk 80).

⁶⁹ Põllumajanduslik orientatsioon baseerus eelkõige põllumajandusparteide nõudmistel ja tõekspidamistel. 1926. aastal asutati riiklik Maapank, mille eesmärk oli anda talupidajatele krediiti. Riik keskendus aina rohkem töu- ja sordiaritusele, maaparandusele, asutades mitusada uut maaparandus-, masina-, pulli- ja kartuliühistust, aga ka kümneid juustutööstuseid, ühispiimatolitusi, meiereisid jne, lõi laialdase kutsekoolide võrgustiku, kehtestas maakondades nn konsulendid, kes parandasid põllumeeste kutseoskust ja edendasid uusi põllumajanduslikke meetodeid (Valge 1998:35; Vahtre 2005:79).

⁷⁰ Eesti territooriumil puudusid toorained metallitööstuse jaoks. Kuna maavarad, kapital ja endine Vene turg oli kadunud, kannatas metallitööstus kõige rängemini. Enamik laevatehaseid likvideeriti pärast krediidi andmise kokku kuivamist 1924. aastal. Samuti toodeti masinaid ja põllumajanduslikke tööriistu väiksemal skaalal, olles eelkõige suunatud siseturule (Valge 1998:33). Keemiatööstus polnud Eestis kunagi väga kõrgel tasemel ning arenema hakkas see alles 1930. aastatel, tootes siseturule erinevaid kosmeetika-, farmaatsia- ja seebitooteid, aga ka tuletikke ja kummijalanõusid. 1939. aastal moodustas keemiatööstuse osakaal tööstuse kogutoodangust 12% (Zetterberg 2009:442-443).

⁷¹ Suurbritannia ja Saksamaa osatähtsus tõepoolest kasvas 1920. aastatest alates. Kaarel Kesamaa bakalaureuse-tööst “Eesti Vabariigi eksport Ühendkuningriiki aastatel 1918-1929” tuleb välja, et 1929. aastal moodustas Suurbritannia osatähtsus Eesti väljaveost 38% ja Saksamaa 27% ehk mõlema osatähtsus Eesti ekspordis oli 1929. aastal 65% (Kesamaa 2014:41).

⁷² Tänu 1930. aastate majanduskasvule kasvas väljaveo maht, maksebilanss läks positiivseks ning tööpuudus likvideeriti. Samas kimbutasid inflatsiooni jätkumine ja välisvõlgade kasv, mis 1939. aastal oli tõusnud 115,5 miljoni kroonini. Palgad tõusid aeglaselt ning maksud, mis tõsteti maksimumini, jäid püsima. Seetõttu ületasid sissetulekud väljaminekuid, kuid rahva elatustase langes (Valge 1998:85-86; Vahtre 2005:104-105; Tarvel 2018: 233).

⁷³ Vt joonealused märkused nr 66 ja 67.

⁷⁴ 1922. aastal kaevandati Eestis põlevkivi 142 000 tonni, 1930. aastaks oli see tõusnud juba 500 000 tonnini ning 1939. aastal kasvas toodang koguni 1 642 000 tonnini. Kuna pärast Vabadussõda oli riigil liiga vähe

1929. aasta majanduskriisi juures on 1952. aasta väljaandega võrreldes avaldatud sula ja stagnatsiooni perioodi õpikutes rohkem numbreid ja selgitatud pikemalt erinevaid tööstus- harusid ja majanduslikke aspekte, mis majanduskriisi käes kannatasid ja kuidas see täpsemalt välja kujunes (Naan 1957:467-470; Maamägi 1971:296-298). Kui 1952. aasta väljaandes toodi välja, et Konstantin Pätsi ja Johan Laidoneri asutatud Harju Pank sai riigilt üle 150 miljoni marga laenu (Naan 1952:330), siis 1957. aasta väljaandes oli selleks summaks üle 185 miljoni marga⁷⁵ (Naan 1957:423). 1929. aasta majanduskriisi kirjeldus on perestroika perioodi õpikutes pigem üldsõnaline. Mainitakse väliskaubanduse langust, põllumajanduse ja tööstuse rasket seisust, paljude ettevõtete pankrotti minemist, suurt tööpuudust, palkade alandamist, talurahva võlakoorma kasvumist ja streigivõitluse elavnemist⁷⁶ (Siilivask 1987: 133-134; Siilivask 1988:83-85).

Pärast 1934. aasta riigipööret olevat Eesti sidunud oma majandust üha rohkem Natsi-Saksamaaga, mis eelkõige teenis viimase sõjamajandust.⁷⁷ Riigipöörde järel tungivat Eestisse rohkem Saksa kapitali, eeskätt põlevkivi- ja tselluloositööstusesse (Siilivask 1987:136-137; Siilivask 1988:88). 1959. aasta köites on mainitud, et 150 suurtööstusettevõttest kuulus ainult 73 eesti kapitalistidele, välismaistele 77 ja sakslastele 27⁷⁸ (Siilivask 1959:181). Sarnaselt

---

kapitali, et põlevkivi kaevandamisse investeerida, suurenes erafirmade osalus põlevkivi toodangus. Ehkki 1930. aastate teisel poolel asus riik oma osalust selles sektoris tõstma, oli erakapitali osalus selles siiski üle poole. Samuti põhines põlevkivitööstus suurel määral väliskapitalil, näiteks Eesti Kiviõli, mis opereeris Saksa kapitalil, ning suur osa põlevkiviõlist eksporditi Saksamaale (Zetterberg 2009:443-446; Kriiska 2017:279). Seega saab väita, et ennekõike kasvas põlevkivitoodang tänu väliskapitali suurtele investeeringutele ja osatähtsusele, mitte niivõrd odava tööjõu olemasolule.

⁷⁵ 25 ettevõtte omanikud ja juhatajad, kes said Eesti Pangalt kõige rohkem laenu, olid Konstantin Päts, Johan Laidoner, Georg Westel jt, kelle käes olid ettevõtted, mis said rohkem laenu kui keegi teine - Harju Pank ja selle konsortsium Silva, Atlanta, Vene-Balti laevatehas, Tallinna Krediidipank, Tallinn-Aseri tsemenditehas, Tallinn-Eesti kirjastusettevõtte ja Ilmarine. Need firmad olid laenanud Eesti Pangalt 796 miljonit marka, mis moodustas 36% kogu summast, mis erinevad ettevõtted olid Eesti Pangale kokku võlgu (Valge 2006:130). Ehkki täpsed andmed pole autorile teada, kui suure osa sellest summast moodustas ainuüksi Harju Pank, oli see kahtlemata väga suur ega pruugi jääda 1952. ja 1957. aasta väljaannetes välja käidud suurustest väga palju maha.

⁷⁶ Streikide arv kõikus 1930. aastate alguses üsna palju: 1934. aastal toimus kokku kümme streiki, 1935. aastal 27 ja 1936. aastal 16. Majanduskasvu jätkudes nõuti streikidel üha rohkem kõrgemat palka (Valge 1998:82).

⁷⁷ Vastab tõele, et 1930. aastate teisel poolel kujunes Saksamaast Eesti tähtsaim kaubanduspartner. Sakslased maksid näiteks inglastega võrreldes impordi eest paremaid hindu ning kaubandusbilanss Saksamaaga polnud sugugi negatiivne. Saksamaale eksportimiseks tuli Eestil osta Saksa kaupu, mida sai litsentside kaudu suunata kesksel tasemel. Litsentside abil oli võimalik suunata kaupa Eestist vähe ostvatest riikidest (USA ja Poola) sellistesse riikidesse, mis Eestist importisid (Saksamaa). Siiski eelistas Saksamaa tarnida Eestist pigem toorainet ja põllumajanduslikke eksporditartikleid (Valge 1998:180).

⁷⁸ 1930. aastate teisel poolel oli välismaiseid investeeringuid Eesti tööstuses väga palju. Näiteks oli 1937. aasta andmete kohaselt 98% kapitalist, mis investeeriti tselluloosi- ja paberitööstusesse, välismaine; tekstiilitööstuses

1952. aasta kõitega on 1957. aasta väljaandes välja toodud “kodanliku” valitsuse ränk korrupsioon, eeskätt Konstantin Pätsi, Johan Laidoneri ja Karl Selteri näol. Muudetud on aga kindral Laidoneri võla suurust summalt 207 478 krooni (Naan 1952:362) “kümneteks miljoniteks” (Naan 1957:482). Erinevalt varasematest köidetest ei räägita 1971. aasta õpikus väga kapitalistlikust töölisrahva ekspluateerimisest ega ka “imperialistlike” välisriikide poolset majanduse röövimisest. Pikemalt keskendutakse just teraviljakultuuride monopoliseerimisele ja selle mõjule põllumajanduse arengu pidurdamisel⁷⁹ (Maamägi 1971: 335). Muuhulgas rõhutatakse Eesti riigi keeldumist luua Nõukogude Liiduga “normaalseid kaubasuhteid”.⁸⁰ Välja on toodud ka Johan Laidoneri võlgade kustutamine 207 478 krooni ulatuses,⁸¹ maade kokku ostmine “kulakute” poolt ja aina suurem võimu koondamine Konstantin Pätsi, Johan Laidoneri ja teiste juhtivatel kohtadel olevate inimeste kätte (Naan 1952:362-364; Naan 1957:479-485; Siilivask 1959:180-181; Maamägi 1971:318-329; Siilivask 1987:136-137; Siilivask 1988:88).

3.5. Kultuur

Kõige värvikamalt ja vaenulikumalt kirjeldatakse Eesti Vabariigi kultuuri just 1952. aasta väljaandes. Eelkõige viidatakse kultuuri mandumisele tänu imperialistlike riikide kehtestatud “poolkoloniaalsele” staatusele ja “fašistliku” diktatuuri võimutsemisele (Naan 1952: 366-367). Alghariduse omandamine oli majandusliku kitsikuse tõttu raskesti kättesaadav ja 52% algkooli astunutest ei lõpetanudki seda;⁸² 1957. aasta köites on algkooli lõpetanute

---

oli välismaise kapitali osa 86%, põlevkivitööstuses 74% ning keemiatööstuses 73%. Samuti moodustasid suurima osa väliskapitalist just Saksa investeeringud (43,7%) (Zetterberg 2009:438).

⁷⁹ Pärast 1934. aasta riigipööret hakkas kujunema omamoodi majanduspoliitika, nn majanduslik rahvuslus, mille üheks ilminguks oli suur rõhk põllumajandusel ja põllumeeste toetamine. Valitsusele kuulus nisu ja rukki impordi monopol ja majandusminister sai osta kokku taludest üle jäävat vilja. Seeläbi püüsid teravilja hinnad siseturul kõrgemal kui maailmaturul, mis tagas põllumeeste paremaid sissetulekuid ja tarbijatele kõrgemaid kulusid. Riigi toetused põllumajandusele moodustasid aastas ~10 miljonit krooni ehk 15% riigi eelarvekuludest (Vahtre 2005:103-104; Zetterberg 2009:440). 1930. aastate kiire majanduskasv leidis aset kõikides tööstusharudes. See võis olla tingitud proteksionismist, kodumaise turu eelistamisest Eesti toodetele ja majandusaktiivsuse kasvust, mida omakorda soodustasid riigi investeeringud tööstusesse (Valge 1998:175-176).

⁸⁰ Majandussuhete halvenemine Nõukogude Liiduga polnud seotud Eesti poliitike sooviga. Majanduslik eraldumine algatati just idapiiri poolt (Valge 2006:200).

⁸¹ 1934. aasta seisuga oli Johan Laidoner võlgu 151 000 krooni ja koos tema äripartneriga lisaks 230 000 krooni. Valitsus kustutas Laidoneri võlgu 30 000 krooni eest ning Eesti Pank kustutas tema ja ta äripartneri võlgu 25 000 krooni väärtuses. 1932. aasta sügisel soovis Laidoner, et Pikalaenu Pank kustutaks veel tema ja ta äripartneri võlgu, kuid valitsus polnud sellega nõus. 13. veebruaril 1934 väitis Laidoner, et keegi pole tema võlgu maksnud, sest tema maksekohustused on balansis tema vallas- ja kinnisvaraga (Valge 2009:429).

⁸² Aastatel 1938-1939 ei lõpetanud tööpoolest pooled maapiirkondade õpilased algkooli, linnades oli selleks näitajaks 14% (Zetterberg 2009:448).

protsent muudetud 42-ks (Naan 1957:496). Kõikidele õpikutele on omane just kahe erineva kultuuri vahelise võitluse rõhutamine, s.o valitsev “kodanlik” kultuur ja eesti rahva “progressiivne kultuur” (Naan 1952:366-367; Naan 1957:496; Siilivask 1959:183-184; Maamägi 1971:396-397; Siilivask 1987:139; Siilivask 1988:92). Lisaks olevat valitsus proovinud aktiivselt takistada keskhariduse omandamist ning kõrgharidus olevat ainult “kulakutele, kapitalistidele ja kõrgemate ametnike lastele”. Samuti kehtis “haritlaste üleproduktioon”, mistõttu olevat haritlased suhtunud hariduse omandamisse negatiivselt.⁸³ Ühtlasi olevat valitsus üritanud kultuuris edendada oma diktatuuri õigustust ja Nõukogudevastasust, tänu millele olevat teadlased proovinud ajalugu võltsida⁸⁴ (Naan 1952:367; Naan 1957:497; Siilivask 1959:186; Maamägi 1971:410). 1971. aasta õpikusse on juurde lisatud tõik sõjalise õppe nõude ja riigikaitseliste organisatsioonide loomise kohta⁸⁵ (Noorkotkad, Kodutütred) (Maamägi 1971:405). Eesti “kodanliku” kultuuri kirjeldamisel on perestroika perioodi õpikutes lähtutud kultuuritegelaste tõmbamisest valitsuse huvide teenimiseks ning võitlusest kodanlik-natsionalistliku ja “demokraatliku” kultuuri esindajate vahel (Siilivask 1987:139).

Teaduses tunnustatakse eesti teadlaste suuremaid saavutusi näiteks astronoomias, geoloogias, bioloogias, antropoloogias, neurokirurgias, põlevkivitööstuses, sordiaretuses, Eesti ajaloos, etnograafias, keele- ja kirjandusteaduses ning folkloristikas, nimetades seejuures näiteks Ludvig Puuseppa, Paul Kogermanni, Teodor Lippmaad jt (Naan 1957:499; Siilivask 1959:185; Maamägi 1971:410-413; Siilivask 1987:140-141; Siilivask 1988:92-93). 1971. aasta

---

⁸³ Nn haritlaste üleproduktioon peab paika. Pärast algkooli lõpetamist läks gümnaasiumisse edasi võrdlemisi suur osa õpilastest (1923. aastal 77%), ent gümnaasiumiharidus ei taganud alati piisavat ettevalmistust kõrgkooli läbimiseks. Seetõttu tekkis olukord, milles oli ohtralt “poolharitlasi”, gümnaasiumihariduse või ülikooli lõpetamata jätnud õpilasi, kes ei suutnud oma haridustasemele vastavat tööd leida. Tartu Ülikool käis seepeale välja ettepaneku pikendada gümnaasium kuueaastaseks ja kehtestada üleminekuksamid, et taolist haritlaste ületootmist vältida (Vahre 2005:118; Zetterberg 2009:448).

⁸⁴ 1934. aasta riigipöördele järgnenud aastatel rakendas valitsus karmimat haaret kultuuri üle, sisendades rahvasse isamaalist kasvatustööd, riiklikku ja rahvuslikku enesekindlust. Samuti sekkus riik üsna tugevalt muusikaürituste, teatrite ja kinode repertuaarivalikutesse, ent ettevaatlikumaks jäädi kunstnike ja kirjanike suunamisel, premeerides näiteks kirjanikke, kelle teosed vastasid Riikliku Propaganda Talituse kriteeriumitele. Rahva meelsuse vormimiseks korraldati erinevaid üle-Eestilisi kampaaniaid, nagu näiteks kodukaunistamine, nimede eestistamine, eesti keele, lipu, kommete ja rahvariiete tähtsustamine jne. Ühtlasi piiras valitsus Tartu haritlaste ja õppejõudude iseteadvust, kärpides ülikooli autonoomiat ning valitsusmeelne ajakirjandus kritiseeris üliõpilasi rahvustunde alavääristamises (Vahre 2005:95; Tarvel 2018:229-230; Valge 2019:472-473). Siiski ei pea paika aga väide orienteerumisest Nõukogudevastasele ja konkreetsest ajaloo võltsimisest, kuid teatud määral esines eestlaste ajaloo ilustamist ning eesti rahva rolli ja tähtsuse suurendamist.

⁸⁵ Riigikaitseõpetust hakati koolides õpetama juba 1927. aasta oktoobrist alates, andes selle õppeaine läbinud õpilastele noorsõduri ettevalmistust (Kaitseministeerium 2020).

õpikus on eraldi alapeatükk pühendatud lausa eesti keele ortograafilisele arengule ning Johannes Aaviku ja Johannes Voldemar Veski tehtud tööle eesti keele arendamisel, küll aga pigem kriitilisel toonil, keskendudes nende välja käidud uudissõnade liigsele raskusele. Teoses on välja on toodud ka kirjakeele ühtlustumine 1930. aastatel ning mitmete sõnade eestipäraseks muutmine; samuti rõhutatakse kirjakeele suurt rikastumist ja süstemaatilise uurimistöö algust (Maamägi 1971:414-418). Üsna põhjalikult käsitletakse samas õpikus ka eesti rahvaluulet ning rahvalaulude ja -viiside kogumike väljaandmist, nimetades seejuures just Walter Andersoni ja Matthias Johann Eiseni tähtsust selles valdkonnas (*Ibid.*, lk 420-422). Perestroika-aegsetes õpikutes nenditakse, et teaduse edusammud oleksid võinud olla paremad, kuid selle arengut olevat eelkõige takistanud poliitiline surve ja majanduslik kitsikus (Siilivask 1987:140-141; Siilivask 1988:92-93).

Kirjanduse puhul väidetakse kõikides uuritud õpikutes, et eesti kirjanikud otsisid eeskujuna “Lääne-Euroopa manduvast kodanlikust kirjandusest”, halvustades eesti kunstilist pärandit. “Progressiivseid” kirjanikke olevat aga Eestis taga kiusatud. Manduva kultuuri kõrval rõhutatakse aga sellega paralleelselt eksisteerinud “demokraatlikku ja proletaarset” kultuuri, mis olevat järjekindlalt paljastanud “kodanliku” valitsuse tõelist iseloomu. Kõige tähtsamaks eesti kirjanikuks peetakse kõikides õpikutes Anton Hansen Tammsaaret ja tema esiteost “Tõde ja õigus”, milles ta olevat seisnud vastu “kapitalismi pahedele” ja kirjeldanud töörahva “õiget” olukorda⁸⁶ (Naan 1952:371-372; Naan 1957:501; Siilivask 1959:186; Maamägi 1971: 428-429; Siilivask 1987:142; Siilivask 1988:94). Teistest nimekamatest kirjanikest on välja toodud ka Oskar Luts, August Jakobson, Mait Metsanurk, Friedebert Tuglas, aga eranditult ka kommunistlikud kirjanikud, nagu Viktor Kingissepp, Paul Keerdo, Johannes Lauristin, Jaan Anvelt ja Leena-Laid Parker. 1957. ja 1959. aasta köidetes on välja toodud ka mitmed “venevastastest marurahvuslastest” ja “kodanluse huve teenivad” kirjanikud, näiteks Karl August Hindrey, Albert Kivikas ja Henrik Visnapuu, kes olevat mürgitanud noorsugu natsionalismiga (Naan 1957:499; Siilivask 1959:186). 1957. aasta õpikus räägitakse lühidalt Albert Kivikase romaanist “Nimed marmortahvilil”, milles noor tööline muutub kodusõja

---

⁸⁶ Pigem kirjeldas Anton Hansen Tammsaare oma teostes inimeste võitlust maa, ühiskonna ja jumala ning oma eluõnne ja iseendaga, mis lõpuks päädis leppimise ja resignatsiooniga. Tema tipp-teos “Tõde ja õigus” mõtestas rahvuse ja üksikisiku teekonna muutuvast ajast. On aga tõsi, et Tammsaare polnud sugugi vaimustuses riigipoolsest sekkumisest kultuuri, kuid sellegipoolest teenis ta 1934. aastal riigivanemalt kirjandusauhinna (Vahtre 2005:122).

jooksul “vabadusvõitlejaks”, osaledes aktiivselt Nõukogude-vastases interventsioonis (Naan 1957:499). Luuletajatest on esile tõstetud Juhan Sütiste ja Johannes Vares-Barbarus, aga ka Johannes Semper ja Marie Under. Ehkki eesti kirjanike teosed oleval sageli olnud vastuolulised ja “klassivõitluse kajastamisel” enamasti segased, oleval nad sellegipoolest kujutanud tegelikkust pigem tõetruult.

Ka kujutava kunsti areng on õpikutes välja toodud, küll aga 1952. aasta väljaandes kõige vaenulikumalt ja 1971. aasta teoses kõige neutraalsemalt. Stalini-aegses õpikus on tuntumad kunstnikud ja skulptorid küll mainitud, kuid rõhutatakse nende “kodanlik-formalistlikku” kunsti ja raskeid töötingimusi kodanliku diktatuuri tingimustes (Naan 1952:372). 1957. aasta köites on välja toodud näiteks Arnold Vihvelini ja Maximilian Maksolly “valitsevat klassi” ja “kontrevolutsioonilisi eesmärke” teenivad maalid, mis oleval ülistanud Nõukogude-vastast võitlust ja selle kangelasi. Kõikides õpikutes väärtustatakse kõige enam Jaan Koorti skulptuure (Naan 1957:502-504; Siilivask 1959:190; Maamägi 1971:458-459; Siilivask 1987:143; Siilivask 1988:97) ning tähelepanuväärne on ka see, et kõrgelt hinnatakse pagulasest graafikut Eduard Wiiraltit (v.a 1952. aasta köites) (Naan 1957:503; Siilivask 1959:190; Maamägi 1971:466-467; Siilivask 1987:143; Siilivask 1988:97). Tema Eestist lahkumisele on 1988. aasta õpikus leitud isegi poliitkorrektne põhjus, öeldes, et Wiiralt ei leidnud Eestis piisavalt tegutsemisvõimalusi, mistõttu oli ta sunnitud Pariisi kolima (Siilivask 1988:97). Positiivselt on kajastatud ka eesti tarbekunsti, eriti just 1971. aasta õpikus, kiites selle professionaalsemaks muutumist ja eeskätt nahk-ehistöö tõsist arengut; tarbekunstnikest on välja toodud näiteks Eduard Taska, Adamson-Eric, Otto Tammerai ja Maks Roosma. Taska mainimine on samuti üllatav, võttes arvesse, et 1941. aasta arreteeriti ta NKVD poolt, süüdistatuna Saksa saatkonna külastamises, ning viidi Unžlagi vangilaagrisse Venemaal, kus ta ka 1942. aasta märtsis mõrvati. Arhitektuuris ja linnaehituses oleval aga valitsenud meeletu kuristik just “valitseva ladviku ja töörahva elutingimuste vahel”. Riigile tahetavat anda euroopalik fassaad, ehitades suurematesse linnadesse esinduslikumaid hooneid. Muus osas jagatakse Eesti arhitektuuri funktsionaalsusele kiidusõnu (Naan 1957:504, Maamägi 1971:471), ent teistest õpikutest on arhitektuur ja tarbekunst välja jäetud.

1952. aasta õpikus on eesti muusika täiesti välja jäetud. 1957. aasta väljaandes rõhutatakse “Eesti kodanluse reaktsioonilist kunstipoliitikat”, mida valitsus tahtis rakendada oma

propaganda eesmärgil. Laulupeod olvad läbi viidud “rahvustervikluse” nimel, kus olvad lauldud “šovinistlikke” laule; heliloojate looming olvad enamasti jäänud käsikirja (Naan 1957:504). Alates 1957. aasta köitest on mainitud Kõrgemat Kunstikooli ning mitmeid erinevaid eesti heliloojaid, nagu näiteks Mart Saar, Heino Eller, Artur Kapp, Eduard Tubin, Mihkel Lüdigi, Cyrillus Kreek, Evald Aav jt, ning nende tähtsamaid teoseid (Naan 1957:505; Siilivask 1959:188-189; Maamägi 1971:448-449; Siilivask 1987:142; Siilivask 1988:95). 1971. aasta õpikus on välja toodud kooriloomingu üha kasvav menu ja selle tuntuim viljeleja Gustav Ernesaks (Maamägi 1971:450).

Eraldi teemana leiab käsitlust teatrikunst. Halb suhtumine realistlikku kunsti, ekspressionismi ja sümbolismi “laiutamine” olvad viinud teatri külastatavuse pideva languseni.⁸⁷ Valitsus olvad pärast 1924. aasta 1. detsembri mässukatset nõudnud, et teater peab olema “aktuaalse” sisuga ja repertuaar “ründava natsionalistliku tendentsiga” (Naan 1957:505). Alates 1957. aasta õpikutest mainitakse andekate teatrikunstnikena näiteks Ants Lauterit, Erna Villmerit, Aleksander Teetsov, Liina Reimanit, Paul Pinnat jt. 1987. aasta õpikus on isegi mainitud, et need näitlejad olvad jäänud demokraatlikuks ega “andnud järele kodanluse kunstimaitsele” (Siilivask 1987:143). Teatrikunstis juures hinnatakse eesti teatri professionaalseks muutumist ja lavakunsti paranevat kvaliteeti. Samas on toodud välja ka kommunistide poolt juhitud erinevaid tööliste näiteringide ja kultuurilisi organisatsioone, näiteks Tallinna Töölisteater, mille tähtsusele eesti kultuuris asetatakse väga suurt rõhku (Naan 1957:506; Siilivask 1959:188; Maamägi 1971:443-446; Siilivask 1987:142; Siilivask 1988:95). 1971. aasta õpikus räägitakse põgusalt ka eesti kino aeglasest arengust, mainides erinevaid eesti filme nagu “Mineviku varjud” (1924), “Rummu Jüri” (1929), “Vigased pruudid” (1929) jne (Maamägi 1971:450-452).

Stalini- ja sulaaegsetest õpikutest on spordi käsitus täiesti puudu. Esimest korda keskenduti spordile 1971. aastal ilmunud väljaandes, tuues välja ka nimekamad sportlased, näiteks Kristjan Palusalu, Paul Keres jpt (Maamägi 1971:390-395). Samad sportlased on välja toodud ka 1988. aastal ilmunud õpikus (Siilivask 1987:97-98), kuid mitte 1987. aasta teoses. 1971.

---

⁸⁷ 1920. aastate keskpaigani domineerisid teatris sümbolism, ekspressionism ja impressionism. Erinevate stiilidega katsetamine oli küll uudne, kuid peagi hakkas publik sellest ära väsima, mistõttu vähenes külastajate arv ning teatrites asuti taas pöörduma realismi poole. Siiski võis ka edaspidi kohata teatrikunstis impressionismi ja ekspressionismi ilminguid (Vahtre 2005:128).

aasta õpikusse on eraldi lisatud peatükk “Linnad. Rahva elu-olu. Sport”, milles räägitakse linnaelanike ja linnade arvu järk-järgulisest kasvust, linnade suuremast planeerimisest, Tallinna ja Tartu laienemisest ning linnade haljasalade ja puhkekohtade tihedamast rajamisest. Samuti kirjeldatakse teoses lähemalt linnastumise aeglast protsessi, traditsioonidest kinnipidamist, jaanipäeva tähistamist, kadri- ja mardisandiks käimist, vastlapäeval liulaskmist ja muid eesti rahva seas levinud tavaid. Mainitud on ka näiteks vanamoodsate taluliikide säilimist, põllumeeste seltside loomist, käsitöökoolide ja -kursuste levikut, eestlaste tüüpilist toidusedelit ja rahvusliku kultuuri edendamist (Maamägi 1971: 372-375, 377-379, 386-387).

KOKKUVÕTE

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks oli uurida Eesti Vabariigi iseseisvusperioodi kuvandit Eesti NSV-s välja antud ajalooõpikute alusel ja selle muutumist erinevate aastakümnete jooksul. Analüüsi käigus tuli välja, et ehkki üleüldine perioodi kajastus jäi suuresti sarnaseks, st erinevaid Eesti Vabariigi aspekte vaadeldi läbi kommunistliku prisma, mis dikteeris, mida ja kuidas konkreetseid valdkondi käsitleda, on siiski võimalik eristada teatud muutusi erinevate perioodide ajal.

Vabadussõja kirjeldustes on käesolevas uurimistöös uuritud õpikud järginud sarnast mustrit. Kõikides rõhutatakse Eesti poliitilise ladviku tihedat koostööd Saksa vägedega 1918. aastal, süüdistades neid enamlaste ja töörahva vastases terroris. Suurt tähtsust omistatakse Eesti Tööraha Kommuunile, pidades seda Eesti NSV eelkäijaks, Vabadussõja kodusõjaks nimetamisele, mis saavat eelkõige toetust rahvusvaheliselt imperialismilt, ning enamlaste suurele poolehoiule töörahva seas. Samuti rõhutati valget terrori toimumist ja Soome vabatahtlike julmust, jättes täiesti käsitlemata punaste enda läbi viidud massilist terrorit, ning olulisel kohal olid ka erinevad Punaarmee kangelased, näiteks Alice Tisler, keda mainiti kõikides uuritud õpikutes. Tartu rahu puhul keskendutakse Nõukogude Venemaa “rahuarmastavale poliitikale” ja “akna raiumisele Lääne-Euroopasse”. Kangelaste otsimine, nende saavutuste väljatoomine, müütide loomine, valikuline ajalookäsitlus ja rõhuasetus olid Nõukogude Liidu propagandale vägagi omased, sest eesmärgiks oli rõhutada, ülistada ja legitimeerida nõukogude võimu, kinnistades seejuures liialdatud või väljamõeldud seisukohti, samal ajal naeruvääristades ja halvustades oma režiimi ja ideoloogia vaenlasi.

Esimene suurem erinevus puudutab aga Eesti Vabariigi iseseisvusmanifesti ja selle väljakuulutamise käsitlemist 24. veebruaril 1918. Stalini-aegsest 1952. aasta õpikust on see episood täiesti välja jäetud, kuid hilisemates (v.a 1959. aasta köites) on seda siiski põgusalt mainitud, toonitades seejuures selle tähtsusetust ja reaalse mõju puudumist. Tõenäoliselt oli selle põhjuseks asjaolu, et 1940. aastate lõpul keelati rahvusliku ajaloo õpetamine ära ning igasugused viited üksikute Nõukogude Venemaa vastu võidelnud rahvaste enesemääratlemisele tuli ära kaotada, mistõttu polnud manifesti tollal kajastatud. Selle

esinemine hilisemates väljaannetes taandus ilmselt sellele, et pärast liiduvabariikide ajaloo õpetamise taastamist 1950. aastate teisel poolel, kui suuremat rõhku asetati vastuseisule kodanlikule ideoloogiale, võis käsitleda manifesti kui kodanliku ja tagurliku ühiskonna elementi, mis nagunii suuremat tähtsust Eesti NSV ajaloos ei omandanud. Kohati esines ka faktide moonutusi, näiteks vangilangenud punaste madruste ja Emajõe jääl tapetud Nõukogude aktivistide arv jms. Samuti saab täheldada muutust erinevate Punaarmee lahingute kirjeldustes, muutudes stagnatsiooni perioodil (1971) üksikasjalikumaks, kus sageli on välja toodud osapoolte arvuline koosseis, relvastus, inimkaotused ning võitude või kaotuste põhjused. Perestroika perioodi õpikutes on üksikasjalikkust jällegi vähendatud, ilmselt seetõttu, et Eesti Vabariigi iseseisvusperioodi maht oli väike. Kõige märkimisväärsimaks muutuseks on aga sõnakasutus ja selle muutumine alates destaliniseerimise poliitikast. 1952. aasta õpik on kõige värvikam, kasutades nõukogudevastaste isikute või välisriikide kirjeldustes taolisi sõnu nagu “imperialistid”, “röövvalutajad”, “kontrrevolutsionäärid”, “kõrilõikajad”, “trotskistid”, “intervendid”, “natsionalistid”, “kulakud”, “kodanlased” jne. Samuti asetatakse teoses suurt rõhku Stalini tähtsusele kodusõjas, ennekõike Petrogradi kaitsmisel Judenitši vägede vastu, kuid välja on toodud ka mitmed tema tsitaadid kodusõja erinevate etappide kirjeldustes. Stalinismi perioodil peetigi Stalinit kui omamoodi müütilist juhti, kelle ülistamine omas suurt rolli. Pärast tema surma alanud destaliniseerimisega kaotati viited Stalinile ja ka sõnakasutus läks oluliselt leebemaks ning näiteks perestroika-aegsetes õpikutes ei kohanud seda peaaegu üldse.

Ka Eesti Vabariigi sisepoliitika kirjeldustes esines teatud muutusi. Mõningad erinevused on seotud taas destaliniseerimisega, võrreldes 1952. aasta õpikuga, milles näiteks 1924. aasta mässukatse ebaõnnestumise üheks põhjuseks peeti Jaan Anvelti “marksistlik-leninliku õpetuse teadlikku ignoreerimist”; hilisemates väljaannetes jäeti ta süüdlaste nimekirjast välja, nentides 1971. aasta ja ka 1980. aastate teostes stalinismi perioodi ülekohut nii tema kui mitmete teiste represseeritud kommunistide, näiteks Hans Pöögelmanni suhtes. Lisaks läks ka sisepoliitika kirjeldustes sõnakasutus oluliselt leebemaks ning halvustavaid omadussõnu esines 1952. aasta õpikule järgnenud väljaannetes oluliselt vähem. Samuti võib välja tuua suurema põhjalikkuse, jällegi näiteks 1971. aasta õpiku puhul, kirjeldades detailselt Eesti poliitilist maastikku ja erinevaid erakondi ning korrektselt on välja toodud ka näiteks

Riigikogu valimiste tulemused, viidates sellele, et faktipõhist valetamist esines vähem. Peale nimetatud erinevuste oli õpikute üldine sisu Eesti sisepoliitika kajastamisel üsna sarnane. Rõhutati kulakute kui nõukogude propagandas vihatud vaenlast kehastava klassivaenlase suurt osatähtsust Eesti ühiskonnas, “antidemokraatlikku” riigikorda ja “hitlerlikke” vabadussõjalasi. Seejuures säilitasid olulise koha kommunistide põrandaalune võitlus “rasketes tingimustes” ja kodanliku valitsuse “julm terror” nende vastu ning 1924. aasta mässukatse. Mässukatse juures on nimetatud ohtralt kommunistlikke sangareid, kes hukkusid kangelaslikult “tagurliku” Eesti vastases võitluses. Kogu iseseisva Eesti Vabariigi perioodi käsitlust iseloomustab ühtne ja pidev miinusmärk. Suurt vahet ei tehtud demokraatliku ega autoritaarse riigikorra vahel ja mõlemat sai sildistada “kodanlikuks” režiimiks, sest kumbki ei vastanud kommunistlikele kriteeriumitele. Säärane üldistamine ja negatiivne võrdlus oli nõukogude propagandale vägagi iseloomulik.

Välispoliitika käsitluses on erisusi seevastu vähem. Kõikides uuritud õpikutes on tähtsal kohal Nõukogude Liidu “rahuarmastav poliitika” ja mittekallaletungilepingute sõlmimine erinevate riikide, eeskätt Eestiga. Õpikutes rõhutatakse Eesti riigi soovi olla millalgi tulevikus platsdarmiks Nõukogude Liidu vastaseks sõjaks ning selle raames aina tihenevat koostööd Natsi-Saksamaaga, eriti pärast 1934. aasta riigipööret. Küll aga tähtsustatakse stalinismi perioodi järgsetes õpikutes varasemast rohkem Eesti riigi püüdeid rikkuda NSV Liidu ja teiste Balti riikide vahelisi lepingutingimusi. Lisaks võib täheldada suuremat keskendumist riigipöördele järgnenud Eesti ja Saksamaa vahelisele “sõjalisele” koostööle. Suurem rõhuasetus võis olla tingitud nii õpiku suuremast mahust (näiteks 1971. aasta köide) kui ka soovist tõsta esile riigipöördega võimule tulnud autoritaarse valitsuse “fašistlikku” olemust, pannes selle ja Natsi-Saksamaa vahele võrdusmärgi.

Iseseisva Eesti Vabariigi majanduse kirjeldused on valdavalt üsna sarnased. Õpikutes toonitatakse Nõukogude Liidu tagaplaanile surumist majandussuhetes, Vabadussõja järgset majanduslikku laostumist ning Eesti majanduse sõltuvust Lääne-Euroopa turgudest, olles seejuures “imperialistlike suurriikide agraaripatsiks”. Samuti on tähtsal kohal Eesti poliitilise ladviku korrupsiooni väljatoomine, olgu selleks Johan Laidoneri võlad või Harju Panga kahtlased tehingud. Taoline negatiivne käsitus oli nõukogude historiograafias vägagi tavaline, sest eesmärgiks oli võimendada Eesti majanduse nõrgemaid külgi ning rõhutada

“tagurliku” lääne majanduspoliitika ebaõnnestumist ja töörahva ärakasutamist valitsuse poolt. Küll aga on näiteks 1971. aasta õpikus Eesti majandust varasemate ja hilisemate õpikutega võrreldes märksa põhjalikumalt käsitletud, esitades rohkelt statistilisi andmeid näiteks tööliste arvu ja erinevate kaubaartiklite kohta. Õpikutest täiesti välja jäetud teemadest tõusevad esile 1920. aastate esimese poole kullapesu, mis toimus enamlaste eestvedamisel, ning Nõukogude Liidu ja Eesti vaheliste halbade majandussuhete tegelikud põhjused.

Eesti Vabariigi kultuuri käsitlemisel on võimalik märgata juba suuremaid muudatusi. Stalinismi perioodil ilmunud õpikus keskenduti eesti kultuurile väga vähe, tuues välja vaid tähtsamad kirjanikud, luuletajad, kunstnikud ja teadlased, jättes täiesti käsitlemata näiteks sporti, arhitektuuri, muusikat ja teatrit. Taoline väljajätmine võis olla tingitud Nõukogude režiimi soovist mitte rõhutada eesti kultuuri suuremaid saavutusi. Sula perioodil ilmunud teostes tõsteti aga esile mitmeid näitlejaid ja heliloojaid, kirjeldades ühtlasi ka nende loomingut lähemalt, kuid sport on aga nii 1957. kui ka 1959. aasta õpikutest endiselt välja jäetud. 1971. aasta kõite puhul jäi seevastu silma kultuuri võrdlemisi objektiivne käsitus. Näiteks on lisatud eraldi peatükk “Linnad. Rahva elu-olu. Sport”, milles räägitakse põhjalikult ja pigem neutraalselt eesti rahvale ja traditsioonidele omastest tunnustest, talurahva oludest ja ka spordisaavutustest. Oluliselt rohkem on välja toodud erinevaid eesti kultuuritegelasi, sportlasi ja teadlasi ning lähemalt on räägitud nende erinevatest panustest. Lisaks on märkimisväärne paguluses oleva Eduard Wiiralti ning vangilaagrisse viidud ja seal tapetud Eduard Taska loomingu tähtsustamine, sest reeglina nähti pagulastest kultuuritegelasi pigem negatiivses valguses, rääkimata inimestest, keda peeti Nõukogude võimu vaenlasteks. Taska esiletõstmine võib aga olla seotud Stalini perioodil represseeritud inimeste tagantjärgi rehabiliteerimisega, nagu seda tehti näiteks Jaan Anveltiga.

Lisaks ülalnimetatud aspektidele selgus, et teostes, milles oli käsitletud Eesti ajalugu alates eelajaloost kuni väljaande ilmumise perioodini, jäi Eesti Vabariigile pühendatud maht vahemikku *ca* 15-22% kogu mahust; seejuures 20. sajandi algusest kuni teoste ilmumise perioodini käsitletav maht moodustas *ca* 20-50% kogu teosest (vt Lisa 1). Ühest küljest võib sellest järeldada, et suuremamahulistest ja kogu Eesti ajalugu käsitlevates teostes oli maht väiksem ühest küljest seetõttu, et ühte raamatusse oli vaja mahutada kogu Eesti ajalugu, mistõttu oli tarvis vähendada iseseisvale Eesti Vabariigile pühendatud mahtu, et see oleks

võimalikult võrdne eelnevate ajalooperioodidega. Õpikud, mille käsitusperiood algas 20. sajandi algusest, said aga kirjeldada Eesti Vabariigi perioodi põhjalikumalt, sest keskendumine pidi kõigest vähem kui sajandi pikkusele perioodile. Teisalt võib olla põhjuseks ka teatud teemade tundlikkus, st rohkem rõhku asetati teemadele, mis omasid Nõukogude režiimi ideoloogiale suuremat tähtsust, olgu selleks Eesti kommunistide põrandaalune tegevus, mässukatse või erinevad kangelased. Seda kohtab isegi näiteks perestroika perioodi õpikutes, mis olid küll väiksema mahuga, kuid sellegipoolest rõhutati nendes Eesti kommunistide tegevuse tähtsust “rasketes tingimustes”. Täiesti käsitlemata jäid aga teemad, mis võisid heita negatiivset valgust Nõukogude võimule, näiteks ülal nimetatud enamlaste kullapesu, punane terror, kommunistide marginaalne roll ja mõju Eesti ühiskonnas jms.

Ehkki uurimistöö käigus tuli välja, et sõnakasutus läks aastakümnetega rahulikumaks ja mõningate aspektide kirjeldustes mõneti ka objektiivsemaks (kultuur), siis teatud meetmed Eesti Vabariigi kuvandis olid kõikidel uuritavatel perioodidel ühesugused ja püsisid muutumatuna. Toetudes Tiiu Kreegipuu poolt välja toodud kategooriatele, mille alusel nõukogude propagandat iseloomustada, saab väita, et iseseisva Eesti Vabariigi kuvandile nõukogude ajalooõpikutes oli omane negatiivne sõnavara, mille abil oli võimalik luua vaenlase kuju, vastandades “meie” ja “nemad”, kellest viimaseid sai seejärel sildistada Nõukogude Liidu vaenlasteks (kulakud, Pätsi ja Laidoneri klikk, fašistlik diktatuur jne); negatiivne võrdlus, mille alusel pandi Eesti Vabariigi demokraatlik ja autoritaarne riigikord samale pulgale näiteks Natsi-Saksamaaga ning “kodanlased” võrdsustati imperialistliku läänega; üldistamise kaudu võrdus terve Eesti Vabariigi aeg negatiivse perioodiga, sest kõik, mis seostus kodanliku korraga, oli automaatselt kommunistlike kriteeriumite alusel nõukogude režiimi vastane; konkretiseerimine - näiteks majandusraskusi seostati talurahva rõhumise ja Venemaa “surumisega” tagaplaanile Eesti majandussuhetes. Eesti Vabariigi kuvandis oli oluline liialdatud ja moonutatud rõhuasetusega ajalookäsitus, mis lähtus ennekõike nõukogude patriotismist ning Nõukogude Liidu vaenlaste alavääristamisest ja halvustamisest, tähtsustades seejuures omaenda režiimi ülimuslikkust ja üleolekut.

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS

ALLIKAD

Õpikud

- **Arumäe, H., Liim, A., Palamets, H.** Eesti NSV ajaloo lugemik IX-XI klassile. Tallinn "Valgus", 1987.
- **Kahk, J., Siilivask, K.** Eesti NSV ajalugu: Populaarne ülevaade. Tallinn Perioodika, 1987.
- **Liim, A., Siilivask, K.** Eesti NSV ajalugu. Õpik IX-XI klassile. 2., täiendatud trükk Tallinn Valgus, 1988.
- **Maamägi, V.** Eesti NSV ajalugu 1917. aasta märtsist kuni 50-ndate aastate alguseni, III köide. Kirjastus Eesti Raamat. Tallinn, 1971.
- **Naan, G.** Eesti NSV ajalugu (kõige vanemast ajast tänapäevani). Eesti Riiklik Kirjastus, 1952.
- **Naan, G.** Eesti NSV ajalugu (kõige vanemast ajast tänapäevani). Eesti Riiklik Kirjastus. Tallinn, 1957.
- **Siilivask, K.** Eesti NSV ajalugu keskkooli IX-XI klassile. Eesti Riiklik Kirjastus. Tallinn, 1959.
- **Siilivask, K.** Eesti NSV ajalugu keskkooli IX-XI klassile. Eesti Riiklik Kirjastus. Tallinn, 1961.

Muud allikad

- Asutava Kogu 2. istungjärk. Protokoll nr. 28 (1). 17. juuni 1919.
<https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:9960/22899/page/1>
- Hispaania kodusõjast osavõtmise keelu seadus. Antud Riigivanema poolt dekreedina 20. veebruaril 1937. Riigi Teataja, nr. 17. 26. veebruar 1937.
<https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=AKriigiteataja19370226.2.2>

- **Eesti NSV Haridusministeerium.** Üldhariduskooli programmid. Ajalugu IV-XI klass. Tallinn “Valgus”, 1986.
- **Eesti NSV Haridusministeerium.** Üldhariduskooli programmid. Ajalugu IV-XI klassile. Tallinn, 1988.

KIRJANDUS

- **Bauer, R. A., Inkeles, A. Kluckhohn, C.** How the Soviet System Works: Cultural, Psychological, and Social Themes. Harvard University Press, 1957.
- **Boulding, K. E.** The Image: Knowledge in Life and Society. The University of Michigan Press, 1973.
- **Chomsky, N.** Meedia ja võim: propaganda silmapaistvad saavutused. Tallinn Konn, 2006.
- **Eagleton, T.** Ideology: An Introduction. London, New York, 2007.
- **Ellul, J.** Propaganda: The Formation of Men’s Attitudes. Vintage Books, 1973.
- **Ellul, J.** Propaganda tunnusjooned. Propagandast ja mõjutamisest: uusi ja klassikalisi käsitlusi. Tallinn, 2011.
- **Furrer, M., Gautschi, P.** Remembering and Recounting the Cold War. Wochenschau, 2017.
- **Fält, O. K.** Introduction: Looking at the Other. Historical Study of Images in Theory and practice. University of Oulu, 2002.
- **Gilman, S. L.** Difference and Pathology: Stereotypes of Sexuality, Race and Madness. London, University Press, 1985.
- **Hagopian, M. N.** Režiimid, liikumised, ideoloogiad: võrdlev sissejuhatus poliitikateadusesse. Tallinn, 1993.
- **Hiiemaa, K., Raudsepp, A.** Vaenlase kuvandi loomine 1920.-1930. aastatel NSV Liidu eestikeelses õppekirjanduses. Tuna 2/2013. Lk 84-95.
- **Keen, S.** Faces of the Enemy: Reflections of the Hostile Imagination. Harper San Francisco, 1988.
- **Kreegipuu, T.** Ajakirjandus Nõukogude Eestis külma sõja võitlusvahendina. Eesti Ajalooarhiivi toimetised, 2015.

- **Kreegipuu, T.** Ajakirjanduse ambivalentne roll nõukogude totalitaarse projekti elluviimisel Eestis. Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2010/2011. Tartu, 2012. Lk 127-131.
- **Kreegipuu, T.** Ajaloo rakendamine propagandarelvana ehk kuidas kujundati ajalookäsitlus Nõukogude võimu kehtestamisest 21. juunil 1940 Nõukogude Eesti ajakirjanduses aastatel 1945-1960. Tuna 3/2007. Lk 46-69.
- **Kreegipuu, T.** Eesti NSV trükiajakirjanduse parteilise juhtimise üldised põhimõtted. Ajalooline Ajakiri, 1/2 (127/128), 2009. Lk 155-176.
- **Lauk, E.** Practice of Soviet Censorship in the Press: The Case of Estonia. Nordicom Review, 1991.
- **le Bon, G.** Hulkade psühholoogia. Tallinn, 1991.
- **Leerssen, J.** Imagology: The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters. A Critical Survey. Edited by Manfred Beller and Joep Leerssen. Amsterdam, 2007.
- **Lippmann, W.** Public Opinion; With a New Introduction by Michael Curtis. Transaction Publishers, 1998.
- **Medijainen, E.** Eesti välispoliitika Balti suund 1926-1934. TÜ Ajaloo- ja rahvastikuteaduse labor. Tartu, 1991.
- **Medijainen, E.** Maailm prowintsonu peeglis. Rahvusvahelised suhted ja Eesti välispoliitika karikatuuridel 1918-1940. Kleio, 1998.
- **Merton, R. K.** Mass Persuasion: A Technical Problem and a Moral Dilemma. Basingstoke, New York, MacMillan Press, 1995.
- **Misiunas, R. J., Taagepera, R.** Balti riigid: sõlтеаastad 1940-1990. Tallinn, 1997.
- **Pinka, E.-H.** Scoutspataljon loomisest taassünnini - 85. Saku, 2003.
- **Pratkanis, A., Aronsin, E.** Age of Propaganda: The Everyday Use and Abuse of Persuasion. New York, Freeman, 1992.
- **Priimägi, L.** Propagandasõda. Eesti Keele Sihtasutus, 2015.
- **Priimägi, L.** Propagandasõnastik. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn, 2011.
- **Pruuli, T.** Detsembrimäss / Aprillimäss. Greif, 2008.
- **Raudsepp, A.** Ajaloo õpetamise korraldus Eesti NSV eesti õppekeelega üldhariduskoolides 1944-1985. Tartu, 2005.

- **Raudsepp, A.** On the Enemy Image in the Cold War Period History Textbooks Used in Estonia. Furrer, M., Gautschi, P. Remembering and Recounting the Cold War. Wochenschau, 2017.
- **Rosenthal, R., Tamming, M.** Sõda pärast rahu. Eesti eriteenistuste vastasseis Nõukogude luure ja põrandaaluste kommunistidega 1920-1924. Tallinn, 2010.
- **Siilivask, K.** Noored ja oktoobrirevolutsioon Eestis. Vikerkaar, 11/1987. Lk 49-52.
- **Zetterberg, S.** Eesti ajalugu. Tallinn, 2009.
- **Zur, O.** The Love of Hating: The Psychology of Enmity. History of European Ideas, 1991.
- **Tarvel, E.** Eesti rahva lugu. Tallinn Varrak, 2018.
- **Tarvel, E.** Kas ajalugu saab kirjutada objektiivselt? Tuna 3/2005.
- **Taylor, P. M.** Mõttereelv. Propaganda ajaluga vanaajast tänapäevani. Tallinn, 2011.
- **Uudelepp, A.** Propagandateooria ja -tehnikate areng 20. sajandil. Tallinn, 2005.
- **Vahtre, S. Pajur, A., Tannberg, T., Vahtre, L., Ant, J., Laar, M., Jaanson, K., Nutt, M., Raag, R., Kasekamp, A.** Peatoimetaja Sulev Vahtre. Eesti ajalugu VI. Vabadussõjast taasiseseisvumiseni. Tartu, 2005.
- **Vahtre, S., Andresen, A., Jansen, E., Karjahärm, T., Laar, M., Laur, M., Leppik, L., Must, A., Rosenberg, T., Tannberg, T.** Eesti ajalugu V. Pärisorjuse kaotamisest Vabadussõjani. Peatoimetaja Sulev Vahtre. Tartu, 2010.
- **Vahtre, L., Kaasik, P., Salo, U., Pajur, A., Tannberg, T., Lill, H., Hiio, T., Nõmm, T. Minnik, T.** Eesti vabadussõja ajalugu I. Vabadussõja eellugu. Punaväe sissetung ja Eesti vabastamine. Koostanud ja toimetanud Lauri Vahtre. Tallinn Varrak, 2020.
- **Vahtre, L., Kaasik, P., Salo, U., Pajur, A., Tannberg, T., Lill, H., Hiio, T., Nõmm, T. Minnik, T.** Eesti vabadussõja ajalugu II. Kaitsesõda piiride taga ja lõpuvõitlused. Koostanud ja toimetanud Lauri Vahtre. Tallinn Varrak, 2020.
- **Valge, J.** Punased I. Tallinna Ülikooli Eesti Demograafia Instituut / Rahvusarhiiv, 2014.
- **van Dijk, T. A.** Ideoloogia: multidistsiplinaarne käsitus. Tartu, 2005.
- **Vent, U., Kriiska, A., Mäesalu, A., Selart, A., Põltsam-Jürjo, I., Piirimäe, P., Seppel, M., Andresen, A., Pajur, A., Tannberg, T.** Eesti ajalugu. Toimetanud Ursula Vent. Tallinn, Avita 2017.

- **Veski, K., Raudsepp, A.** Vaenlase ja kangelase kuvand eestikeelsetes originaalõpikutes aastail 1947-1953. Nõukogude Eesti külma sõja ajal. Koostanud Tõnu Tannberg. Eesti Ajalooarhiivi toimetised 23 (30). Tartu, 2015. Lk 200-217.
- **Vincent, A.** Modern Political Ideologies. Blackwell, 2003.
- **Vseviov, D., Belobrovtsseva, I., Danilevskij, A.** Vaenlase kuju. Eesti kuvand Nõukogude karikatuuris. Valgus, 2013.

KÄSIKIRJALISED UURIMUSED

- **Kesamaa, K.** Eesti Vabariigi eksport Ühendkuningriiki aastatel 1918-1929. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia instituut, 2014.
- **Miil, M.** Nõukogude propagandasüsteemi toimimine ajakirjanduse argipraktika kaudu. Tartu Ülikooli Kirjastus. Doktoritöö. Tartu Ülikool, sotsiaal- ja haridusteaduskonna ühiskonnateaduste instituut. Tartu Ülikooli Kirjastus, 2014.
- **Minnik, T.** Terror ja repressioonid Eesti Vabadussõjas. Magistritöö. Tallinn, 2010.
- **Randmaa, L.** Põhjamaade kuvand eestikeelsetes geograafia- ja ajalooõpikutes 1849-1939. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia instituut, 2013.
- **Rosenthal, R.** Johan Laidoneri tegevus ja roll Eesti Vabadussõja esimesel poolel Eesti vägede kõrgema operatiivjuhina. Magistritöö. Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia instituut, 2008.
- **Tulviste, T.** Ameerika Ühendriikide kuvand nõukogude perioodi eestikeelsetes ajalooõpikutes. Magistritöö. Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia instituut, 2011.
- **Varris, E.** Ameerika Ühendriikide kuvand ENSVs ilmunud geograafiaõpikutes aastatel 1944-1985. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia instituut, 2015.
- **Viks, K.** Välis- ja sisevaenlase kuvand ajakirja Pikker karikatuurides aastatel 1957-1989. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia instituut, 2017.
- **Luts-Sootak, M., Medijainen, E., Rohtmets-Aasa, H., Visnapuu, K., Aule, K.** Aastatel 1918-1940 opteerimise teel Eesti kodakondsuse omandamise küsimusi käsitletud õiguse ja halduspraktika analüüs. Lõpparuanne Tartu Ülikooli ja Siseministeriumi vahelisele töövõtulepingule. Tartu Ülikool, 2018.

ELEKTROONILISED MATERJALID

- **Aller, K.** Punarevolutsionäär Alice Tisler, maailmasõjad ja küüditamised. Keila leht, 7. detsember 2018. Kasutatud 28. juulil 2020.
<https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=keilaleht20181207.2.6.1>
- **Bernays, E.** Propaganda. Horace Liveright, New York, 1928. Kasutatud 9. mail 2020.
<https://archive.org/details/BernaysPropaganda/page/n11/mode/2up/search/propaganda>
- **Kilin, J.** Soome-ugri sõlmed. Karjala autonoomia kavandamise sise- ja välispoliitilisi tegureid aastatel 1918-1920. Fenno-Ugria, 2018. Kasutatud 28. juulil 2020.
- **Lasswell, H.** Propaganda. Edited by Robert Jackall. New York University Press, 1995. Kasutatud 8. mail 2020.
https://books.google.ee/books?hl=en&lr=&id=wus8DAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR7&dq=lasswell+propaganda+1995&ots=UsfS4geaIw&sig=U9i3d1kSjUJ9Sg7LfPpLaN-9HLg&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
- **Ohmann, V.** Hispaania kodusõjas (1936-1939) osalenud eestlaste arv. Tuna 1/2017. Kasutatud 4. augustil 2020.
<http://www.ra.ee/tuna/hispaania-kodusojas-1936-1939-osalenud-eestlaste-arv/>
- **Raudvassar, V.** Saksa okupatsiooni tulek 1918. aastal. Võrumaa Teataja, 5. aprill 2008. Kasutatud 28. juulil 2020.
<https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=vorumaateataja20080405.1.7>
- **van Dijk, T.** Politics, Ideology, and Discourse. Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, Spain. Elsevier Ltd, 2006. Kasutatud 9. mail 2020.
<http://www.discourses.org/OldArticles/Politics,%20Ideology%20and%20Discourse.pdf>
- Kaitseministeerium. Riigikaitseõpetus. Kasutatud 5. augustil 2020.
<https://kaitseministeerium.ee/et/eesmargid-tegevused/laiapindne-riigikaitse/riigikaitse-opetus>
- Eesti biograafiline andmebaas ISIK. Kasutatud 4. augustil 2020.
<http://www2.kirmus.ee/biblioserver/isik/index.php?m=indexes&iid=20>

LISAD

Lisa 1

Eesti Vabariigile pühendatud lehekülgede arv käsitletud väljaannetes

	Käsitletav periood	Vabadussõda	Sise- ja välispoliitika, majandus	Kultuur	Kokku
1952	Eeljalugu - 1950. aastate algus	39 lk	38 lk	7 lk	84 lk (18,10%)
1957	Eeljalugu - 1950. aastate teine pool	52 lk	72 lk	14 lk	138 lk (22,77%)
1959	Eeljalugu - 1960. aastate algus	13 lk	14 lk	8 lk	35 lk (14,46%)
1971	1917-1950. aastate algus	85 lk	155 lk	104 lk	344 lk (50,29%)
1987	Eeljalugu - 1980. aastate teine pool	13 lk	17 lk	4 lk	34 lk (15,81%)
1988	19. saj lõpp - 1980. aastate teine pool	17 lk	17 lk	6 lk	41 lk (21,46%)

SUMMARY

The image of the Republic of Estonia in Estonian history books of the Estonian SSR

The subject of this bachelor's thesis is 'The image of the Republic of Estonia in Estonian history books of the Estonian SSR'. During the Cold War, the Soviet Union and the United States of America were locked in an ideological war that spanned for several decades up until the demise and dissolution of the former in 1991. Although the two sides never actually faced each other in combat, they did promote their ideologies through proxy wars, however, most of their conflict was based on propaganda. Through this they spread false information about the opposing side, at the same time glorifying and justifying their own regimes. All of this was done in journalism, television, radio and even in the education system, including the teaching of history. Education played an important part in the Soviet Union through mobilizing her society and sovietizing her Soviet republics, including Estonia. It was therefore necessary to create an image of the enemy, with which to form a collective Soviet identity.

The purpose of this thesis was to analyze the image of the independent Estonian Republic (1918-1940) in Estonian history books that were published in the Estonian SSR between 1952-1988. Moreover, the author looked at the gradual change over several decades in the books' content, in accordance with the internal and foreign developments of the USSR. The periods include Joseph Stalin's regime (1944-1953), the Khrushchev Thaw (1953-1965), Era of Stagnation (1965-1985), and the *Perestroika* Period (1985-1991). The topics covered in this thesis include the Estonian War of Independence, internal and foreign policy, economy, and culture.

The thesis is divided into three chapters. In the first chapter, the author has focused on theoretical models, in order to closely examine ideology, propaganda, the image of the enemy, and the role and essence of propaganda in the Soviet Union. In the second chapter, the author has given a brief overview of the periods in question, to provide a better overview about the basic requirements in the Soviet education system in terms of history teaching and also how many pages were dedicated to the portrayal of the Republic of Estonia. In the third

chapter, the author has explored the image of the Republic of Estonia in five subchapters, mentioned in the previous paragraph.

In totalitarian dictatorships ideology must dominate all aspects of life. The aim of the Communist Party in the USSR was to bring her ideology to the masses as much as possible. The Soviet regime could dictate under a very strict censorship, how to portray her ideology. Another important aspect was the need to glorify the Soviet form of government, eliminate her enemies, and ensure the survival and legitimacy of her regime. Propaganda was an important part of Russia's everyday life with which to promote the ideological war against capitalism. The same requirement also applied to the teaching of history in schools, whether it be in the Soviet Union or her many republics, including the Estonian SSR. The main objective of history teaching was to create a collective memory, which would support the communist regime and portray their society as the product of 'history's infallible progress'.

Through the analysis of several history books that were written in Estonian and published in the Estonian SSR between the years 1952-1988, it became clear that although the overall portrayal remain largely the same, i.e different aspects of the Republic of Estonia were examined through the communist prism, which dictated what and how to convey certain subjects, one can still observe certain changes during different periods of time.

When it comes to the portrayal of the Estonian War of Independence, all history books generally followed the same pattern. They all emphasized the 'intense collaboration' between the Estonian political elite and the occupying German forces, blaming them for the terror against the bolsheviks and working class people. An important subject was also the Soviet puppet state, Commune of the Working People of Estonia, and the depiction of the War of Independence as a civil war. Furthermore, there was a lot of focus on the so-called 'white terror' conducted by the 'bourgeois' Estonian forces and Finnish volunteers, but also on various Soviet heroes and Red Army soldiers. Such a need for mythical figures and selective historical narrative was very characteristic in the Soviet propaganda machine. The main differences concerning the War of Independence within the history books, however, was the inclusion or lack thereof of the Estonian declaration of independence from February 24, 1918, but also in changing certain numbers or facts. For instance, in the 1952 history book, it

was argued that 300 Red Army soldiers were executed by German soldiers on the river Emajõgi; in 1957, that same incident was recorded as having 150 casualties. Moreover, as the years went by, more and more focus was placed on the descriptions of different battles, the number of soldiers involved, casualties, and the reasons for certain losses or victories in combat. In the *perestroika* period, such attention to detail was decreased. The most significant change occurred in the choice of words. By far the most colourful and derogatory adjectives were used in the 1952 book, that was published during Stalin's regime. This changed, however, to more lenient and less offensive words towards the Estonian Republic in the following decades. Also, nearly all references to Stalin himself were removed from 1957 onwards during the destalinization policies of Nikita Khrushchev.

In the descriptions of Estonia's internal politics, there were also some changes. Some are related to destalinization as well, compared to the 1952 edition, for example in the 1924 coup d'état attempt, the 1952 book blamed mainly Jaan Anvelt (an Estonian communist), who had 'consciously ignored the marxist-leninist teachings' - in later editions the blame shifted to organizational problems for the communists and lack of weapons for instance. The 1971 history book is by far the most thorough in descriptions about the internal politics, describing at length the intricacies of the political landscape, various parties etc. Despite these changes, the overall depiction remained pretty much the same in all studied periods. They all emphasized the bourgeois's 'terror' against the working class, and the government's 'close ties' to Nazi Germany (especially after the 1934 coup d'état). There was not much distinction in the Soviet historiography between the democratic regime (until 1934) and the following authoritarian government (1934-1940). Since neither of them were communist regimes, it was easy to portray them as 'bourgeois' and enemies of the USSR.

Differences in the portrayal of Estonian foreign politics are minor. All books place a lot of importance on the Soviet Union's 'peace-loving politics' and the signing of non-aggression pacts with other countries, including Estonia. They all explain how Estonia consistently tried to undermine different treaties that were signed with the Soviet Union, all the while intensifying relations with Nazi Germany, in order to become a platform for a 'future invasion' of the USSR. As the years went by, such a depiction of closer ties with Nazi Germany was emphasized even more, especially from 1971 onwards.

The description of the economy of Estonia remained largely the same throughout the years. All the studied books stress the economic collapse of Estonia after the War of Independence and her dependency on Western European markets, whilst being an 'agrarian appendage of the imperialist West'. In addition, the books mentioned the corruption of the Estonian political elite, whether it be Johan Laidoner's debts or the shady deals of the Bank of Harju. Such a negative depiction was commonplace in Soviet historiography, as the goal was to amplify the weaker points of Estonian economy and emphasize the 'failure of the economic policies of the backward West' and the exploitation of the working class by the government. However, the portrayal of the Estonian economy is described more or less objectively in the 1971 edition, at the same time presenting a lot more statistical data about the numbers of workers in different industrial sectors or various export articles.

Concerning Estonian culture, one can observe a lot more significant changes. In Stalin's era, culture wasn't paid much attention to, naming only the most important Estonian writers, poets, artists and scientists. In the Khrushchev Thaw, Estonian actors and composers were also mentioned. The 1971 edition was even more thorough, explaining in detail the accomplishments of several athletes, cultural figures and their contributions to the Estonian culture. Also, the same book portrays the Estonian culture rather objectively, mentioning even a refugee writer Eduard Viiralt and a leather artist named Eduard Taska, who had been executed in 1942, but was probably rehabilitated after Stalin's death.

Although the choice of words became a lot more calm and lenient over several decades and some aspects of the Republic of Estonia were conveyed more objectively in time, certain methods remained unchanged in the image of Estonia. There are several categories with which to describe Soviet propaganda: negative vocabulary was used in order to create an image of the enemy; negative comparison was used to portray Estonian governments in the same way as Nazi Germany; generalization helped to see the entire period of Estonian independence in a negative light; and concretization, with which to emphasize all the negative or unfortunate struggles of the Estonian Republic. The image of Estonia was negative and distorted on purpose, deriving directly from Soviet patriotism and the glorification of the Soviet regime.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Toomas Matthias Kokk (sünnikuupäev 05.03.1994)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

Eesti Vabariigi kuvand Eesti NSV eestikeelsetes ajalooõpikutes,

mille juhendaja on Karin Veski, *PhD*,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Toomas Matthias Kokk

17.08.2020